

de zelfzwichter ⁴⁶

2|87

BIJ DE VOORPLAAT

Dit is de koren- en pelmolen *De Onrust* in het centrum van Oude Pekela, gebouwd in 1850 en sinds 1957 gemeente-eigendom. De molen is onlangs weer geheel gerestaureerd en wordt gebruikt als opleidingsmolen voor vrijwillige molenaars en als dusdanig is hij dikwijls 's zaterdags in bedrijf.

Op 18 mei j.l. is de molen ternauwernood aan een ramp ontsnapt! Op de stelling werden die dag herstellingen uitgevoerd aan de met asfalt bedekte romp. Vermoedelijk is daarbij een vonk binnenin de molen terecht gekomen. Enige uren nadat de laatste werknemer was vertrokken, zagen voorbijlopende kinderen rook uit de kap komen. De kinderen sloegen direkt alarm en de snel ter plaatse aanwezige brandweer wist het begin van de brand spoedig te blussen. De schade bleef beperkt tot wat verbrand hout op de steenzolder.

Een geluk bij een ongeluk!

Foto: J.A. van Krimpen, 1973.

Redactie:

C.E. van der Horst, Scheemda
W.O. Bakker, Harkstede
Lammert Groenewold, Zuidwolde (Gr.)
Henk Berends, Sebaldeburen

Lay-out en typewerk:

Martin en Jeannette van Doornik,
Westernieland

Druk:

Scholma Druk, Bedum

Redactie-adres:

Postbus 213, 9700 AE Groningen

Dit is het adres voor alle post, bestemd
voor de Ver. Vrienden van de Groninger
Molens en van de Stichting De Groninger
Molen.

'De Zelfzwichter' is het orgaan van de
Vereniging en de Stichting en verschijnt
in de maanden:

maart, juni, september en december.

Het lidmaatschap is minimaal f 20,- per
jaar, incl. abonnement op 'De Zelf-
zwichter'. Losse nummers kosten f 2,50
excl. portokosten.

IN DEZE ZELFZWICHTER:

Redactioneel	2
1e herinnering contributie	2
Nationale Molendag 9 mei 1987	3
Bijeenkomst vrijwillige molenaars ...	4
Molensromp "Bombay" te Lutjegast	4
Molennieuws	8
Molendagen in Oost-Groningen	13
Cursus molenaar binnenkort van start.	13
R.J. Clevering, cultuurliefhebber ...	14
Mededelingen	21
Tjaskers in Drenthe	22
Snuifmolens	23
Snuif-tabak weer in opkomst	27
Mededelingen	29
De molen "De Zwaluw" te Valom	30
Over een molenverzameling	33
Ons molenwinkeltje	36

de zelfzwichter

REDAKTIONEEEL

De 15e Nationale Molendag (en fietsdag) is een eclatant succes geworden ! Het was prachtig zonnig weer met een flinke westenwind. We hebben vele jaren moeten wachten, maar nu was het dan toch zo ver. Een eerste indruk is dan ook: er is veel gefietst en heel veel Nederlandse molens maalden of draaiden er lustig op los. Het is altijd jammer dat men op zo'n dag slechts een beperkte keuze kan maken. Wat zou niet een vogelvlucht over ons land een ideaal beeld hebben kunnen geven.

Er is veel bereikt op het gebied van het molenbehoud en het totale aantal molens is in 1986 met zeven stuks uitgebreid ! Toch blijft er steeds werk aan de winkel, Monumentenzorg en alle molenliefhebbers moeten blijvend alert zijn op het instandhouden van dit kostelijke maar ook kostbare bezit.

De Vereniging Vrienden van de Groninger Molens draagt z'n steentje bij in Noordelijk Nederland maar zij kan dit alleen met uw hulp financieel en moreel. De redactie heeft getracht deze Zelfzwichter lezenswaardig en aantrekkelijk te maken ter meerdere glorie van ons nationale monument DE MOLEN.

C.E. van der Horst

Voor het volgende nummer van 'De Zelfzwichter' van september 1987 wordt u vriendelijk verzocht uw kopij in te zenden vóór:

22 augustus 1987.

1^e HERINNERING CONTRIBUTIE 1987

Als u op deze plaats een acceptgirokaart aantreft, betekent dit dat u volgens mijn administratie nog niet de contributie over 1987 heeft betaald. Wilt u in dit geval dan s.v.p. binnen 14 dagen door middel van deze kaart de contributie (van minimaal f 20,-) overmaken?

Dat scheelt ons administratiekosten en voorkomt toezending van een tweede herinnering!

Heeft u inmiddels betaald, dan kan het zijn dat de gegevens elkaar hebben gekruist.

U kunt bij twijfel contact met mij opnemen.

Lammert Groenewold, penningmeester.

Postbus 21, 9780 AA Bedum

Telefoon 05909-1840.

NATIONALE MOLENDAG 9 MEI 1987

door Henk Berends.

Onder zeer goede weersomstandigheden hebben veel mensen kunnen genieten van de Landelijke Fietsdag met daarbij veel draaiende molens. In vergelijking met voorgaande jaren hebben, zoals u uit de krant hebt kunnen lezen, een record aantal mensen aan de Landelijke Fietsdag deelgenomen.

Reken daarbij alle plaatselijk georganiseerde fietstochten, dan hebben er meer dan een half miljoen mensen op de trappers gestaan. Nu is het natuurlijk niet zo, dat alle fietsers ook één of meer molens hebben bezocht, maar gelegenheid was er in ieder geval wel. Op deze zonnige en tevens winderige dag kon iedereen die dat wilde, zich vergapen aan draaiende en veelal ook werkende molens.

Ver voor de Nationale Molendag werden er in diverse kranten en huis-aan-huis bladen aandacht besteed aan de komende Molendag.

Zo konden we uit Oost-Groningen een artikel lezen over ons nieuw bestuurslid M. Heidema, die als vrijwilliger het liefst op molens met zeilvoering maalt. Molenaars op molens met het zelfzwichtingssysteem zijn volgens haar maar luie molenaars.

In het westen van de provincie werd in diverse kranten aandacht besteed aan het 100 jarig bestaan van de poldermolen *De Eendracht* te Sebaldeburen en de, door de VVV van Grijpskerk georganiseerde, A.N.W.B.-fietsocht. Een tocht die langs 4 draaiende molens ging. Als klap op de vuurpijl besteedde Radio Noord op zaterdag 9 mei in haar ochtendprogramma ongeveer 10 minuten aan de nationale molendag. De vrijwilliger van de poldermolen *De Eendracht* mocht daar zijn zegje doen. Al deze publiciteit en natuurlijk het uitstekende weer, waren de ingrediënten voor een geslaagde molen-en fietsdag. In het Westerkwartier deden ruim 600 personen mee aan de fietstocht. Bij elke molen was wel iets te doen of te bekijken. In Grijpskerk zit de VVV

onder in de molen. Hier werd het startschot gegeven voor de fietsocht. De koffie was hier, evenals in Sebaldeburen, gratis. Ter gelegenheid van het 100 jarig bestaan van de poldermolen *De Eendracht* kregen deelnemers aan de fietsocht een kleurenfoto van de molen aangeboden. Er werden pannekoeken gebakken en gratis uitgedeeld. Dit gebaar werd zeer op prijs gesteld. De eetlust is bij fietsers over het algemeen groot te noemen. Er werd ruim 35 kg. meel (van de molen *Joesswert* uit Feerwerd), 50 liter melk en 50 eieren gebruikt om het beslag voor de pannekoeken te maken. Om half elf werd de molen *De Eendracht* officieel in werking gesteld door de voormalige poldervoorzitter de heer L. Beving onder de vrolijke klanken van een boerenkapel. In het Westerkwartier heeft zich per 1 januari 1987 een waterschaps concentratie voltrokken. Alle nog zelfstandige waterschappen gingen hierbij over naar het waterschap Westerkwartier. De Werkgroep Nationale Molendag heeft vastgesteld, aan de hand van de teruggezonden antwoord-formulieren, dat er in de provincie Groningen 51 molens hebben gedraaid. Het landelijk totaal kwam op 564. Helaas waren nog niet alle antwoord-formulieren binnen. Dagelijks komen er nog enige formulieren binnen, zodat verwacht mag worden dat het aantal molens welke op 9 mei hebben gedraaid de 600 zal passeren (welke vrijwilliger moet het formulier nog opsturen??).

Voor diegene die op zaterdag 9 mei verhinderd was om één of meer molens te bezoeken is er één troost: Er bestaat de mogelijkheid om iedere eerste zaterdag van de maanden mei tot en met september diverse molens te bezoeken. Veelal zijn de molenzaterdag een geschikter moment om met de molenaar van gedachten te wisselen, dan op de Nationale Molendag waarbij het vaak drukker is. Tot ziens op één van onze mooie molens!

Verslag bijeenkomst vrijwillige molenaars op 27 april 1987, in de consistoriekamer der Ned.Herv. Kerk te Hoogkerk.

door Bé Oomkens.

Inclusief de contactcommissie waren er maar 25 leden naar Hoogkerk gekomen om de causerie van de heer G.J. Pouw over de snuifmolens te beluisteren. De afwezigen hebben wat gemist.

De heer Pouw maakte ons duidelijk, dat een snuifmolen in feite een kleinschalige chemische fabriek was, ten onder gegaan aan: a. de opkomst van het roken van tabak, b. betere hygiëne. Snuif werd vooral gemaakt van inlandse tabak, verbouwd in de buurt van Rhenen en Amerongen. Snuifmolens werden vooral aangetroffen rond de grote bevolkingscentra. Het productieproces was arbeidsintensief. Het produkt was enige jaren onderweg in de molen. Grote snuifmolens hadden een produktie van ongeveer 500 kg per week. Vaak had een snuifmolen ook een andere functie, b.v. specerijmolen.

Snuif werd vooral in de 18e eeuw en in afnemende mate in de 19e eeuw gebruikt als genotmiddel (ongeveer 50 %), geneesmiddel, geurbestrijder en anti-ongedierte middel. Het gebruik van water en zeep, betere woningen en gezondere leefomstandigheden hebben de snuifmarkt drastisch doen inkrimpen. Het kwam ook voor dat

na het bewerken van de snuiftabak de molen werd gebruikt voor het malen van giftige stoffen als rode en blauwe dodekop. Achteraf dus niet zo verwonderlijk, dat de mensen toen niet oud werden. De tegenwoordige mosterdmolen *De Huisman* in de Zaanse Schans is ook een snuifmolen geweest.

In de bijeenkomst werd ook gesproken over een excursie voor de leden in opleiding. Gezien het kleine aantal leerlingen op dit moment werd tijdens de vergadering gepeild welke andere actieve vrijwilligers belangstelling hebben voor een excursie in de herfst, vermoedelijk naar een aantal wipmolens in Utrecht, eventueel naar de snuifmolens *De Ster* en *De Lelie* bij de Kralingse plassen of naar de Kinderdijk. Er zijn 15 namen genoteerd. De leerlingen en de actieve leden, die in principe belangstelling hebben, worden verzocht, zich zo spoedig mogelijk bij het secretariaat van de contactcommissie op te geven.

Verder werd er op aangedrongen te speuren naar aanvulling van het bestand van vrijwillige molenaars. Misschien is het mogelijk de meer-dan-gemiddeld-belangstellende bezoekers op de molens eens aan te schieten.

MOLENROMP "BOMBAY" TE LUTJEGAST

door B. Jongsma.

Deze romp komt als nr. 16 voor op de lijst van molenrompen op pagina 76 van het Groninger Molenboek 1981. We nemen hier het daarbij aangetekende over:

"Bouwjaar 1872. Werd onttakeld in 1932 en verder afgebroken door molenaar Medendorp in 1966. Zou - indien geres-taureerd - de enige schepradpoldermolen

van Noord-Nederland zijn. Regionaal werd voor herstel getijverd, maar een verzoek tot plaatsing op de Monumentenlijst werd op 13 februari 1976 niet ingewilligd."

De afbeeldingen die dit artikel begeleiden, komen ook in het Groninger Molenboek voor, pag. 44 en 75. Een der foto's, waarop de molen nog tamelijk

Een foto uit 1931 van de onttakelde poldermolen "Bombay" tijdens de "feestelijke" ingebruikneming van de motorische bemaling middels een 40-p.k. Kromhout-motor.

(copyright foto: J.M. van der Veen, Noordhorn)

intact is, moet zijn genomen tijdens een officiële en feestelijke dag in 1931. In dat jaar werd een 40-p.k. Kromhout-motor geïnstalleerd, die in bedrijf is gesteld, gezien het kolkende water. In 1958 kwam er een elektromotor van 45 p.k. in.

Het waterschap Bombay heeft een bemalingsgebied van 550 ha, gelegen in de gemeenten Achtkarspelen en Grootegast. In *De Zeeweringen, Waterschappen en Polders in de Provincie Groningen* door Mr. C.C. Geertsema, 1910, lezen we onder meer:

"De bemaling heeft plaats op de Doezum-mertocht, door een windschepmolen. De molen ligt op het punt waar de genoemde tocht zich verenigt met het Kolonelsdiep. De vlucht van de molen is 26,55 meter en de middellijn van het scheprad is 6,00 meter."

De polder Bombay beschikte dus over een molen van ongewoon formaat voor deze streek. Werd er misschien gebruik gemaakt van een speciale aanbieding? Inderdaad: naar de heer ing. I.J. de Kramer, molenbouwdeskundige uit Leidschendam, heeft nagegaan, is de molen afkomstig uit de Zuidplaspolder bij Moordrecht, waar veel (tientallen) van dergelijke molens stonden. Ze werden gesloopt of verplaatst in de tijd van het vestigingsjaar van de *Bombay* (zoals we nu de molen maar zullen noemen), toen ze nog maar ongeveer 30 jaar oud waren. Eén romp als die van de *Bombay* bleef in de Zuidplaspolder achter. Eén molen ging naar Zuidwolde (Dr.).

Wanneer kwam de gedachte op om de *Bombay* te herbouwen? Dat viel samen met de begintijd van de Verenig. Vrienden van de Groninger Molens. De herbouw van zo'n machtige en bijzondere molen, dat zou wat zijn! Zo voelde de Provinciale Groninger Molencommissie met in die tijd als voorzitter de heer Halbe H. Kuipers dat ook aan. Hij verzocht de toenmalige secretaris B. Jongsma voorzitter te worden van de bouwcommissie. Eigenlijk is het niet verder gekomen dan een voorbereidingscommissie, zoals verderop duidelijk wordt. Die hield haar eerste werkbespreking op 21 januari 1977. Betreurd werd toen dat de Rijksdienst

voor de Monumentenzorg financieel niet wenste mee te werken aan een herbouwplan, terwijl ook niet werd ingegaan op het voorstel de romp op de monumentenlijst te plaatsen.

Het nu opgevatte plan moest van de grond komen door subsidiëring als werkgelegenheidsobjekt, aangevuld met een provinciale bijdrage, alles met medewerking van het waterschap en het gemeentebestuur. Overwogen werd ook dat de molenmakerij Dunning/Bremer vermoedelijk als enige in het noorden de noodzakelijke vakkennis voor het grote werk kon inbrengen, te meer daar het plan een goede oplossing moest bieden voor het combineren van de windkracht en de mechanische aandrijving. De commissie kwam tot de volgende samenstelling: Chr. Bremer, oud-molenmaker en technisch adviseur; H. Dunning, molenmaker en waterbouwkundige; B. Jongsma; B.K. van Slochteren, technisch lid van de Prov. Groninger Molencommissie en P.L. de Vrieze, architect. Laatstgenoemde was aangetrokken, omdat in een Zuid-hollandse poldermolen woongegelegenheid is/wordt ingericht. Nog niet zo veel jaren geleden woonde er nog een gezin in de *Bombay*. Besloten werd een op het onderwerp gericht bezoek aan Zuid-Holland te brengen en samenwerking met de heer I.J. de Kramer aan te gaan. Laatstgenoemde bracht uiterst waardevolle gegevens in. Van een molen als de *Bombay* bracht hij zeer goede tekeningen in en zelfs een kopie van het oorspronkelijk bestek van 1726. Daarin wordt de maatvoering nog in Rijnlandse voeten aangegeven.

De excursie in Zuid-Holland, waarbij een bezoek aan de molenviergang te Zevenhuizen, was hoogst interessant. Deze viergang bemaalt een der laagste gebieden van Nederland (meer dan -5 m N.A.P.) met de Rotte als boezem. Deze vier molens zijn alle van het type *Bombay*. Functioneel gelijk werkende molens komen ook in andere plaatsen in Zuid-Holland voor, maar dan wel met andere bouwkundige details. Eén der molens werd bezocht (nr. 94 in het Zuidhollands Molenboek). *"Let op, het is hier proper"*, zei de heer De Kramer, zijn voeten vegende voor het naar binnengaan. Dat was niet te veel gezegd. De verzorging van het woonge-

De molenromp van Bombay, gefotografeerd in september 1976.

(Foto: B. Jongsma)

deelte en het overige interieur van deze molen staat op een peil, als niet voor mogelijk was gedacht. Bovendien is het woongedeelte in hoge mate origineel gebleven. Wij bekeken in Boskoop geschikte opgeslagen molenonderdelen, keurig genummerd en op een lijst. In het Kinderdijkcomplex zagen we ook opgeslagen ijzeren onderdelen voor het grote parallelwiel, behorende bij een schoepenwiel, die bij de *Bombay* al niet meer origineel zijn. Wederingebruikstelling zou de *Bombay* weer in meer originele staat brengen en zouden de problemen inzake de gecombineerde aandrijving elektromotor/windkracht eenvoudiger maken.

Het wederopbouwplan werd verder ontwikkeld; na overleg met gedeputeerde Kuipers en de 1e Afdeling van de Provinciale Griffie kon zelfs opdracht worden gegeven aan de molenmakerij en het architectenbureau het plan bestekklaar te maken. De molenmakerij bracht één begroting uit op basis van nieuwbouw en één op basis van gebruikte onderdelen uit Zuid-Holland.

Alles werd verder voorbereid: de bereidheid van de gemeente Grootegast mettertijd de molen aan te kopen; de uitwerking van een plan tot een nieuwe waterbeheersing in het zuidelijke Westerkwartier op een wijze die voor het in werking blijven van de *Bombay* gunstig was, de goedkeuring van de Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland om eerderbedoelde onderdelen voor f 1.000,- over te dragen, enz.

Maar ook aan technisch en bouwkundig ontwerpwerk was het nodige gepresteerd. Gekozen was onder meer voor zelfzwichting met fok, rondgaande kruiketting, gelaste stalen bovenas. Opvallend was dat het kiezen van een gebruikt achtkant procentueel maar weinig besparing zou opleveren.

Op 12 december 1977 dienden Gedeputeerde Staten een voordracht aan de Provinciale Staten in tot toekenning van een aantal subsidies in de sector Welzijn, o.a. voor het herstel voor de molen *Bombay*. Van de begroting wordt gemeld, dat die uitkomt op f 800.000,-, inclusief plankosten.

Helaas volgde toen een periode van betrekkelijke rust, gepaard gaande met geringer wordende financiële mogelijkheden voor de (provinciale) overheid. In een van de laatste brieven in het dossier (sept. 1979) aan de Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland dankt de Groninger Molencommissie voor de beschikbaarstelling van constructiedelen van de voormalige ondermolen in de polder Berkenwoude. Gemeld wordt dat het wederopbouwplan *Bombay* lange tijd stand heeft gehouden; in de begroting van de provincie Groningen werd er rekening mee gehouden. *"Evenwel is het tot onze spijt inmiddels zeker geworden dat het plan niet zal doorgaan."*

Wat nu resteert is een map met tekeningen, foto's, cijferwerk, waterstaatkundige gegevens, verslagen van werkbesprekingen, en zelfs een *"Besteck ende Voorwaarden voor drie agtkante Wintwatermolens bij de Rotte"* van 1726.

Dit dossier is in ruste. Zal het tot ontwaken komen? Geheel ingeslapen is deze zaak ook voor de molenvrienden nog niet.

In 'De Zelfzwichter' 2/85 (pag. 6) komt *Bombay* weer eens boven water, in het verslag van een bijeenkomst van vrijwillige molenaars. Zonder twijfel zal toen weer *"Bombaai"* zijn gezegd; een andere uitspraak hebben wij van Groningers niet gehoord (de heer B. van der Veen Czn. verklaart de naam als gepakt van de krantekoppen; andere voorbeelden: Paul Kruger voor een andere vroegere poldermolen *Lombok*). In dat verslag meldt de voorzitter dat de Stichting Groninger Molenvrienden met de molenromp bezig is. Dat kan echter niet anders geweest zijn als in gedachten wel eens bezig.

We moesten eigenlijk ontmoeten een fan van Zuidhollandse poldermolens, die tevens multi-miljonair is. Het laatste beperkt de mogelijkheden aanzienlijk.

Dat neemt niet weg dat we het plan wakker moeten houden. Momenteel wil de voorzitter van de Stichting De Groninger Molen, mevrouw Ina Martens, het onderwerp weer wat optasten. Een ding is zeker: er ligt een uitgewerkt plan panklaar.

MOLENNIEUWS

De nummers bij deze molennieuwtjes verwijzen naar de molennummers in de tweede druk van het Groninger Molenboek 1981.

3. Poldermolen *De Eolus* aan het Aduarderdiep.

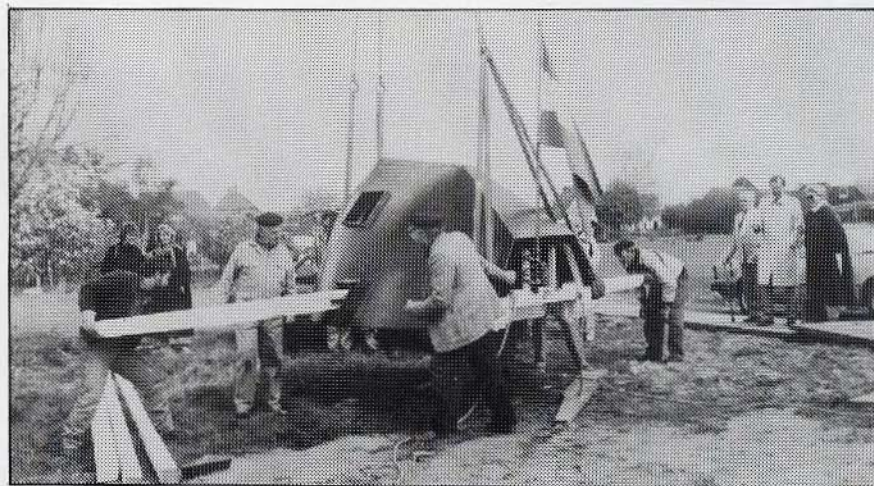
Bij de familie Dijk kwam de renovatie van hun mulderswoning gereed. Er kan thans van een "bewoonbaar verklaarde" woning gesproken worden. Aan de molen werd door molenmakerij Dunning/Bremer de binnenroede opnieuw opgehekt en voorzien van Van Bussel-stroomlijnnieuzen met remkleppen. Voor de overname van de molen van het waterschap Westerkwartier door de Stichting De Groninger Molen is voor rekening van het waterschap de buitenroede nog opnieuw opgehekt, zodat *De Eolus* nu weer een prima wienkruis heeft, waar weer jaren mee gemalen kan worden, echter.... Thans blijkt de ijzeren vijzel in een niet al te beste staat te zijn. Deze vijzel is nog geheel geklonken en heeft ruim 60 jaar zijn diensten verricht. De verantwoording voor de vernieuwing van het bemalings-gedeelte ligt echter bij het waterschap Westerkwartier. Deze heeft tot op heden nog geen actie ondernomen om te komen tot vernieuwing.

20. Houtzaagmolen *Bovenrijge* te Ten Boer.

Na lange tijd van het beproeven van geduld is het dan zover: op donderdagmiddag 7 mei j.l. om even na 14.00 uur, werd er een huzarenstuk geleverd tijdens de herbouw van deze bijzondere, kleine zaagmolen. Onder aanwezigheid van een groot aantal genodigden, waaronder vele bekende gezichten uit onze molenwereld, werd het

Het achtkant wordt op de zaagschuur gehesen. Links op de achtergrond de romp van "De Wille Meulen". (alle foto's van Bovenrijge: M.E. van Doornik)

Vóór het ophijsen van de kap wordt de lange spruit nog even ingestoken. Duidelijk is het "manluik" links op de kap te zien.

geheel nieuw gemaakte bovenachtkant in de takels van de kraanwagen van de bekende firma Lommerts uit Delfzijl vastgemaakt.

In minder dan twee minuten is het achtkant op het vierkante onderstuk neergezet. Dan volgde de kap, ook geheel nieuw, compleet met een nieuwe, geconstrueerde stalen bovenas (voorheen van hout) met een nieuw bovenwiel. Behalve de erg kleine voor- en achterkeuvelens, is de kap helemaal naadloos zwart bekleed. Daar de stormluiken voor een mens te klein zijn, is er links opzij een vierkant luik op de kap aangebracht. Iets dergelijks ziet men ook veel op Zeeuwse molens, doch hebben ze daar normale afmetingen.

Met handkracht werd er een lange spruit door de kap gestoken en vervolgens werd de vlag op de kap bevestigd. Het geheel kwam daarna op het achtkant.

Binnen in de zaagschuur kon men de prachtige, vakkundig door molenmaker Medendorp gemaakte, kamwielen bewonderen. Het spoorwiel is, tot en met het kleinste moertje, samengesteld uit maar liefst 520 onderdelen, waar met géén speld tussen te krijgen is. Een zeer fijn karwei! Het verdere drijfwerk zoals krukas, zaagraam, een koppel blauwe maalstenen met een diameter van 95 cm., is nog niet aanwezig.

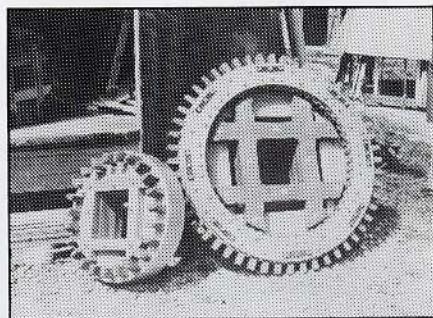
Na afloop konden de aanwezigen in een werkloods naast de molen een drankje met hapje nuttigen.

Daarmee is voor de Stichting De Groninger Molen weer een belangrijke mijlpaal bereikt.

◀ De kap, met de vlag in de top, wordt op het achtkant geplaatst.

▼ De prachtige kamwielen voor de zaagmolen Bovenrijge, een vakmanschap van molenmaker J.D. Medendorp!

21. De Langelandster Watermolen te Garmerwolde.

De restauratie-werkzaamheden aan de *Langelandster Watermolen* zijn door problemen met een agrariër stilgelegd. De molenmakerij Dunning/Bremer heeft alle nieuwe onderdelen klaar. Deze wachten nu op plaatsing. De eigenaar van de molen, Molen-

stichting Hunsingo e.O., krijgt geen toestemming om een kraan en dergelijke over het aanliggende land van de agrariër te laten rijden. De molenstichting onderzoekt nu of het mogelijk is via de andere zijde van de tocht een recht van overgang te verwerven. Dit mede om in de toekomst problemen te vermijden, indien er mensen de molen willen bezoeken.

32. Korenmolen *De Lelie* te Benrum.

Het is alweer enkele jaren geleden dat er voor het eerst maatregelen zijn getroffen tegen het inwateren van de stenen onderachtkanten van onze stellingmolens. Deze maatregelen bestaan uit een z.g. "regenkraag", een geasfalteerde afdekking ter breedte van enkele stellingdelen rondom de molenmuur.

Deze uitvinding van de heer B.K. van Slochteren, technisch lid van de toenmalige Provinciale Groninger Molencommissie, werd en wordt nog steeds toegepast op een gestaag groter aantal te behandelen Groninger molens (en ook daarbuiten, zoals in Anjum, Friesland). Zo'n "regenkraag" kunt u ook zien op de foto op pagina 18.

Bij de molen *De Lelie* te Benrum deed zich echter een nieuw inwateringsprobleem voor, namelijk boven de stellinghoogte in het stenen tussenstuk. In deze molen staat het houten bovenachtkant zonder ondertafelement "koud" op de stenen onderbouw. Bovenbedoelde vochtdoorlating kan de "voetzolen" van de achtkantstijlen gaan aantasten, met alle gevolgen vandien. In vlucht gemeten behoort hij tot één van de grootste korenmolens van onze provincie, te weten 23,60 meter.

De molenmakersfirma Dunning/Bremer te Adorp heeft, om de molen van dit probleem te verlossen, onlangs het stenen tussenstuk met getrapweegde bilinga-hout bekleed, zij het op de halve omtrek van het achtkant aan de regen zijde. Het lijkt dan wel op een houten tussenstuk. Daarna heeft de molen een grote schilderbeurt gehad.

We hopen, dat deze nieuwe maatregel tot positieve resultaten zal leiden. Eveneens zijn er twee nieuwe zeilen voor *De Lelie* nodig.

35. Koren- en pelmolen *Joesswert* te Feerwerd.

Bureaucratische problemen (of is het laksheid) spelen rond de molen van Feerwerd. Beroepsmolenaar R. Wassens zag graag de roeden van zijn molen opnieuw opgehekt. Het houtwerk is thans van zodanige kwaliteit, dat er niet meer onder alle weersomstandigheden mee gemalen kan worden.

Een subsidie was reeds lang aangevraagd, maar is in een of andere bureau-lade blijven liggen. Molenmakerij Dunning/Bremer heeft de ergste nood eerst gelenigd, zodat u bij Rolf nog steeds terecht kunt voor het op ambachtelijke wijze gemalen volkoren meel en andere meelprodukten.

42. Poldermolen *De Eendracht* te Sebaldeburen.

In februari van dit jaar bleek na een dag malen, de plaat van de pensteen te zijn gebroken. Vorig jaar werd hiervoor nog een nieuwe stenen plaat geplaatst en werd de penbalk geschoord naar de korte spruit. In overleg met het waterschap Westerkwartier, de huidige eigenaar van de poldermolen, werd besloten een nieuwe penbalk te plaatsen van voldoende omvang met een nieuwe pensteen. Dit werk werd door molenmakerij Dunning/Bremer uitgevoerd en kwam voor de Nationale Molendag gereed.

44. Poldermolen *De Westerhorner* te Gaarkeuken bij Grijpskerk.

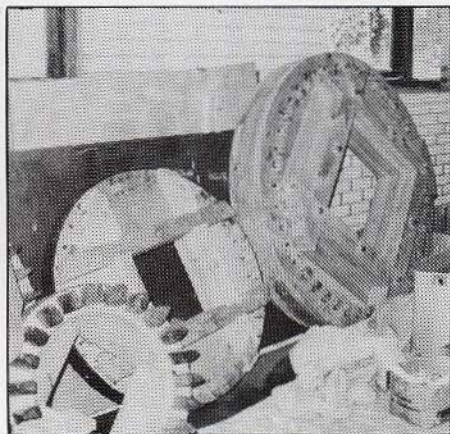
Het heeft lang geduurd, maar eindelijk kan de molenmakerij aan de slag met deze poldermolen nabij Grijpskerk. Het betreft hier een omvangrijke restauratie van een BWO-molen. De molen heeft er lang desolaat bij gestaan. Molenmakerij Dunning/Bremer, die dit werk begrootte op ruim f 180.000,-, is reeds begonnen

met het verwijderen van de Potroeden, staart, schoren en kap, welke vernieuwd zullen worden. Dunning/Bremer heeft reeds een nieuw bovenwiel vervaardigd, alsmede de boven- en onderbonkelaars en tenslotte het vijzelwiel. De beide foto's tonen aan dat het een prachtig staaltje van vakmanschap is!

Ook een nieuwe kap staat nog in losse onderdelen in de werkplaats te Adorp op transport naar Gaarkeuken te wachten.

Wat men in scheepvaart kringen noemt, heeft de "eerste kiellegging" voor de nieuwe stalen molenroeden reeds plaatsgevonden. Tevens staat er een stapel kleppen van de zelfzwichting al gereed.

Van de verdere gang van zaken omtrent *De Westerhorner* houden wij u uiteraard op de hoogte.

Links: een werknemer van de molenmakerij Dunning/Bremer bezig met de nieuwe bonkelaar voor de Westerhorner poldermolen te Gaarkeuken.

Rechts: de andere, gereedgekomen kamwielen voor de Westerhorner poldermolen, met rechts het bovenwiel. De kleine bonkelaar op de voorgrond is bestemd voor de Langelandster Watermolen te Garmerwolde.

(beide foto's: M.E. van Doornik)

66. Koren- en pelmolen *De Zwallow* te Zuurdijk.

Het is ons algemeen bekend, dat *De Zwallow*, wat de resultaten betreft van de restauratie in 1977-'78, een groot zorgenkind is.

En het gaat nog steeds verder achteruit met het houten bovenachtkant. Het rottingsproces heeft inmiddels de pen-gat verbindingen bereikt van de legeringsbalken, waarop de dons balk rust. En of het nog niet genoeg is, vindt een aantal hondsoren geen steun meer in het niet zo gezonde hout van de achtkantstijlen. Dit met als gevolg dat het boventafelement op een aantal plaatsen doorgezakt is. Hierdoor zit de kap vast. Het nieuwe boventafelement is trouwens veel te dun gemaakt. Derhalve is er op advies van molendeskundigen een *streng verbod* opgelegd voor het kruien en draaien van deze molen.

De molenmaker en de vrijwilliger zien geen heil meer om de molen verder te onderhouden en uit veiligheidsoverwegingen wordt deze wiekendrager voor onbepaalde tijd *gesloten* en de sleutel is ingeleverd.

Als hoogste prioriteit zien wij graag een geheel nieuw bovenachtkant voor *De Zwaluw*, maar gezien de daaraan verbonden hoge kosten zal het, naar wij vrezen, wel toekomstmuziek blijven.

Vrijwilliger Van Doornik heeft, in afwachting van een andere molen binnen onze provinciegrenzen, inmiddels een andere molen gevonden, te weten *De Eendracht* in het Friese Anjum.

135. Koren- en pelmolen *De Ster* te Winsum.

Per 1 mei 1987 heeft de heer Wiebe Postma zijn werkzaamheden op de molen *De Ster* te Winsum beëindigd. Hij heeft tevens zijn mulderschap vaarwel gezegd en is volledig in de fourage-handel gegaan. Postma was reeds eerder mulder op de molen van Tiddo Muda in Den Anjel. Vorig jaar heeft de gemeente Winsum nog enige verbeteringen in *De Ster* laten aanbrengen. Op het terrein van de ambachtelijk gemalen graanprodukten heeft hij zijn "klantenkring" aan Rolf Wassens in Feerwerd overgedragen.

Momenteel gebruikt de heer Postma de Winsumer molen als opslagplaats voor zijn fourage-artikelen. Wellicht komt de molen in de toekomst weer beschikbaar voor een vrijwilliger.

MOLENDAGEN IN OOST-GRONINGEN

Gedurende de gehele zomerperiode zal er steeds een molen voor het publiek open zijn.

De Molenwerkgroep Oost-Groningen organiseert elke week de bezetting van vrijwillige molenaars op de molens.

Deze aktie is reeds begonnen op 2 mei, gevolgd door 23 mei op poldermolen *De Dellen* te Nieuw-Scheemda, 30 mei op de koren- en pelmolen *Dijkstra* te Winschoten en 6 juni korenmolen *Veldkamp's Meuln* te Bellingwolde.

Op 13 juni is de *Westerse Watermolen* in Nieuw-Scheemda aan de beurt en op 20 juni de hoge korenmolen *Entreprise* te Kolham.

27 juni *standerdmolen* te Bourtange
4 juli *Molen Berg* te Winschoten
11 juli *De Korenbloem* te Vriescheloo
18 juli *De Dellen* te Nieuw-Scheemda
25 juli *Nieman's Molen* te Veelerveen

1 augustus *standerdmolen* te Bourtange
8 augustus *Veldkamp's Meuln* te Bellingwolde
15 augustus *standerdmolen* te Ter Haar
22 augustus *De Korenbloem* te Vriescheloo
29 augustus *De Dellen* te Nieuw-Scheemda

De molens zullen geopend zijn van 10 tot 16 uur. Het is voor iedereen mogelijk dus steeds weer een andere molen in deze regio te bekijken.

Nadere informatie over het draaien van de molens is te verkrijgen bij de heer G.J. de Vries te Scheemda, tel. 05979-1931 of bij mevr. G. Koster te Finsterwolde, tel. 05971-31649.

CURSUS MOLENAAR BINNENKORT VAN START

Wie belangstelling heeft voor de opleiding van vrijwillig molenaar, kan ook informatie krijgen bij bovengenoemde personen.

Binnenkort gaat er weer een cursus van start

door Lammert Groenewold.

Kent u het eigenaardige gevoel dat je overvalt, wanneer je in het uitgestrekte landschap van Noord-Groningen bent. Boven je hoofd een bonkige wilde wolkenlucht, die het wijds aspect alleen nog maar vergroot?

In deze omgeving, geconfronteerd met de statig verspreid liggende boerderijen komen beelden naar voren van de strijd tussen de mens en de zee. Een eeuwenlange "struggle for life", die de mens meent te hebben gewonnen, tot het moment waarop de zee hem laat weten, dat deze strijd nog altijd niet ten einde is. Denk maar eens aan de in de streek-historische literatuur vermelde Sint-Maartensvloed van 1686 en de watersnood van Kerstmis 1717. Grotere ellende is nauwelijks denkbaar.

Prozaïsche schrijverstaal?

'k Denk van niet.

Aan het omschreven landschap is duidelijk te zien, dat zij kunstmatig is gevormd door jarenlange inpoldering. Door de zee prijsgegeven land; door de mens met veel inspanning beheerst. Aktuelle gebeurtenissen als het op Delta-hoogte brengen van de Groninger zeedijken doen ons beseffen, dat als we dit land bewoonbaar willen houden, kosten noch moeite dienen te worden gespaard. Moderne technieken maken veel mogelijk en nemen ons veel werk uit handen. Gemalen als de Waterwolf aan het Lauwersmeer, het gemaal Noordpolderzijl en vele andere, zorgen ervoor dat wij onze

voeten "droog" houden. U weet allen wel, dat er achter deze kunstmatige waterhuishouding een hele organisatie schuil gaat. Een reeks van waterschappen, nu groter van omvang dan ooit, zijn belast met de uitvoerende werkzaamheden.

Deze waterschappen zijn geschoeid op oude leest. Ze dateren oorspronkelijk uit een ver achter ons liggend verleden. En nu ben ik op het punt aangeland, dat ons leidt naar de Groninger molens, poldermolens in dit geval. De stoere wiekendragers werden met veel zorg omgeven door hun eigenaren vanwege hun belangrijke taak ten bate van het gemeenschap.

Na jarenlange dienst zijn zij vervangen door moderne middelen. Echter niet allemaal! Een enkeling houdt stand en de zorg waarmee ze vroeger werden omgeven is juist nu broodnodig.

Veel mensen houden zich inmiddels hiermee bezig.

Eén van hen is de heer R.J. Clevering, eigenaar/beheerder van een omvangrijk agrarisch bedrijf op het Hogeland en oud-voorzitter van het Waterschap Hunsingo.

Hem is op de afgelopen jaarvergadering van de vereniging "De Hollandsche Molen" te Amsterdam een *Oorkonde voor Vernuft en Volharding* uitgereikt voor zijn aandeel in het molenbehoud.

In onze vorige 'Zelfzwichter' hebben wij u een "wordt vervolgd" beloofd.

EEN GROTE TRAP LEIDT NAAR EEN ZWARE GROENE DEUR EN GEEFT TOEGANG TOT HET WOONGEDEELTE

Op mijn verzoek een gesprek met hem te mogen hebben, ging de heer Clevering met plezier in.

"Huninga", één van de hiervoor genoemde statige boerderijen neemt een belangrijke plaats in, in het leven van de heer Clevering. Gemeentelijk liggend

onder Eenrum vormt zij in haar omgeving met haar boomgaard, gracht, bijgebouwen en het (op z'n Gronings) "deglek veurènd" het karakteristieke beeld van een Noord-groninger boerderij. Een grote trap leidt naar een zware donkergroene deur en geeft toegang tot het woongedeelte.

De heer R.J. Clevering met de "Oorkonde voor Vernuft en Volharding".

(foto: M.E. van Doornik)

Een hal verradt een andere liefhebberij van de bewoner. Prachtig porselein en tinnen serviesgoed van oude herkomst, vergezeld van aquarellen, litho's en etsen van mensen als Riekele Prins, Faber, Tholen en Dijkstra, geven blijk van de smaak van hun verzamelaar. Aangekomen in de woonkamer merk je een soortgelijk beeld. Samen met de indrukwekkende schouw vormt dit decor een prettige sfeer voor een lang gesprek.

"Huninga" is al jarenlang in de familie, dat wil zeggen van mijn moeders kant. Zij is op deze boerderij geboren. Het is in ieder geval zeker, dat vanaf 1652 haar familie hier heeft gewoond, maar de boerderij is herhaaldelijk in de vrouwelijke lijn vererfd.

Dus je treft wel steeds andere familienamen aan. Zo ben ik de eerste Clevering die hier woont. Daarvoor was het mijn

grootvader, die de naam Ritzema droeg, daarvoor drie geslachten Van Ykema en daarvoor drie geslachten Huninga, die in de Napoleonitische tijd de naam van de boerderij hadden overgenomen. De naam "Huninga" is dus nog veel ouder. Voor het jaar 1652 hebben hier ook families gewoond, maar de gegevens worden dan steeds vager in verband met de schaarse berichtgeving uit die tijd. Het is in ieder geval een erg oude heemstede. Vroeger stonden hier andere gebouwen, die in de loop der tijd steeds zijn vernieuwd. Het woonhuis is bijv. van 1820. Deze datum staat op een gevelsteen. De boerderij staat aan een oude oeverwal in het deltagebied van de Hunze.

De boerderijen onder Eenrum, mogen we aannemen, zijn veel ouder maar de oudste zijn vaak te herkennen omdat ze ongeveer één tot anderhalve meter boven de om-

ringende landerijen staan of bijv. op wierden zijn geplaatst. Bewoning tot in een ver verleden is niet meer helemaal na te gaan, maar is wel aan te nemen. De naam Clevering is voor het eerst aangetroffen in Noordhorn en de dragers ervan zijn, voor zover is

nagegaan, allemaal boeren geweest. Van het noordelijk Westerkwartier zijn ze vertrokken naar hier, het Hogeland. Mijn grootvader kwam van Rottum en is in 1870, toen hij trouwde, verhuisd naar Den Andel waar ik ook ben geboren.

Naast uw werkzaamheden hier, bent u voorzitter geweest van het Waterschap Hunsingo. Hoeveel jaar heeft u die functie gehad en op welke wijze kwam u hier mee in aanraking?

In 1955 is het begonnen. Ik had toen eigenlijk nog nooit wat met het waterschap te maken gehad en was maar één keer in Onderdendam geweest. Wij hadden een brug aan de zandweg die zo hoog lag, dat we met paard en wagen vaak problemen hadden vanwege de snelheid, die je kreeg als je van de brug reed. Destijds deed ik het verzoek aan het waterschap, of deze brug mocht worden verlaagd, wat werd toegestaan, als ik het wel zelf wilde bekostigen. Het waterschap was voor mij volstrekt nieuw.

Ik was al wel ongeveer 10 jaar wethouder in Eenrum, toen men mij voor deze voorzittersfunctie benaderde.

Ik heb er nooit spijt van gehad dat ik het heb aangenomen, want ik heb een goede tijd gekend bij het waterschap. Het waterschap was destijds veel kleiner van opzet als tegenwoordig. Natuurlijk was het op waterstaatkundig gebied wel van belang, maar het reguliere onderhoud gebeurde meer door de ingelanden zelf. Het onderhoud van de maren en het houden van toezicht was al wel een belangrijke taak. Destijds was het zo, dat binnen het gebied nog één-derde van de totale oppervlakte bestond uit zelfstandige waterhuishoudingen (molenpolders), met ieder hun eigen molen of gemaal. En die hadden eigen waterwegen te onder-

houden, waar het waterschap niets mee te maken had.

In mijn tijd zijn bijna al deze waterschappen overgenomen door het Waterschap Hunsingo, waardoor de bemoeienissen van Hunsingo steeds groter en groter werden. Het overnemen van deze kleine waterschappen ging niet altijd vanzelf. Door de betrokkenen werd het meestal als een ingrijpende overgang gezien, waar wij het volste begrip voor hadden. Door een voorzichtige benadering is het toch gelukt, dit op vrijwillige grondslag te laten plaatsvinden. Aangezien het bleek dat er geen ideale situatie bestond op het gebied van de waterhuishoudingen (uitzonderingen daargelaten) zijn we in de zestiger jaren gestart met de waterbeheersingsplannen, vooruitlopend op de ruilverkavelingen waar het waterschap natuurlijk groot voorstander was.

We hebben er al een paar achter de rug, maar het gaat nog steeds door.

Al met al hebben we een geweldige verbetering van de afwatering kunnen bewerkstelligen.

Hoofdwatergangen zijn verbeterd en verbreed en de bemaling is toegenomen.

Denk er bijvoorbeeld aan, dat de Lauwerszee is ingedijkt en er een nieuw gemaal in Zoutkamp is geplaatst.

"ALLES WAT MET BORGEN, KOSTUUMS EN PLANTEN TE MAKEN HEEFT, HAD HAAR BELANGSTELLING"

Bent u door al deze activiteiten zo geïnteresseerd geraakt in de Groninger cultuur en het landschap? Ook uw vrouw bijvoorbeeld was al actief voor de Groninger borgen. Heeft u gezamenlijke interesses kunnen combineren?

Dat is eigenlijk toevallig. Beide hadden we onze activiteiten en op ander terrein heeft zij veel meer gedaan dan ik. Maar ik was al bestuurslid van de Stichting het Groninger Landschap, waar ik ook nog

een periode voorzitter van ben geweest. Ook ben ik jarenlang statenlid geweest (van 1950 tot 1974), dus al voor mijn kennismaking met het waterschap. En het één hangt natuurlijk samen met het ander

en je komt met veel dingen in aanraking. is altijd groot geweest - verbeeld ik
Mijn liefde voor de natuur bijvoorbeeld mij - en dat is zo gebleven.

*Dat geloof ik graag. Toen ik net een bunzing zag, schoot u uit uw stoel om ook
een glimp van het dier op te vangen.*

Jazeker, dat gaat onwillekeurig. Bij deze boerderij heb ik ook veel bomen geplant. Het erf van drie bunder is groot en vraagt veel onderhoud. Zo trek je ook weer veel vogels. Er lopen hier ook pauwen, ganzen en kippen rond. Dit is één van de redenen waarom ik nog steeds op de boerderij woon. Het bedrijf wordt trouwens gerund door mijn bedrijfsleider, die dit al vanaf 1965 waarneemt. Mijn vrouw zat in de borgenstichting en heeft veel voor de borg Verhildersum te Leens gedaan. Zij heeft ook op verzoek van het gemeentebestuur van Eenrum een botanische tuin aangelegd in Pieterburen. Alles wat met borgen, kostuums en planten te maken heeft, had haar belangstelling. Ik ben blij geweest met het initiatief

een tuinkoepel te stichten bij Verhildersum, dat na realisatie aan haar is opgedragen.

Mijn kerkelijke activiteiten beperken zich tot het lidmaatschap van de Stichting De Oude Groninger Kerken en het zitting hebben in een commissie van de kerk van Pieterburen, die een aantal activiteiten begeleidt, zoals openstelling voor het publiek etc. Ik bezoek ook regelmatig een kerk en vindt de zogenaamde Groninger diensten prachtig. Ik praat graag in de streektaal en mag het ook graag horen. De Groninger literatuur, zowel verhalen als gedichten lees ik graag en pas het ook wel toe bij bepaalde gelegenheden.

Heeft u wel voldoende tijd voor uzelf en uw vrouw over gehouden?

Een 8-urige werkdag was ons vreemd. Wij kwamen vaker aan de veertien. En dan de voorbereiding in de weekeinden op de

komende week.... Dat kon hier ook, want wij hadden geen kinderen.

En nu de molens. U kwam hiermee in aanraking via het waterschap?

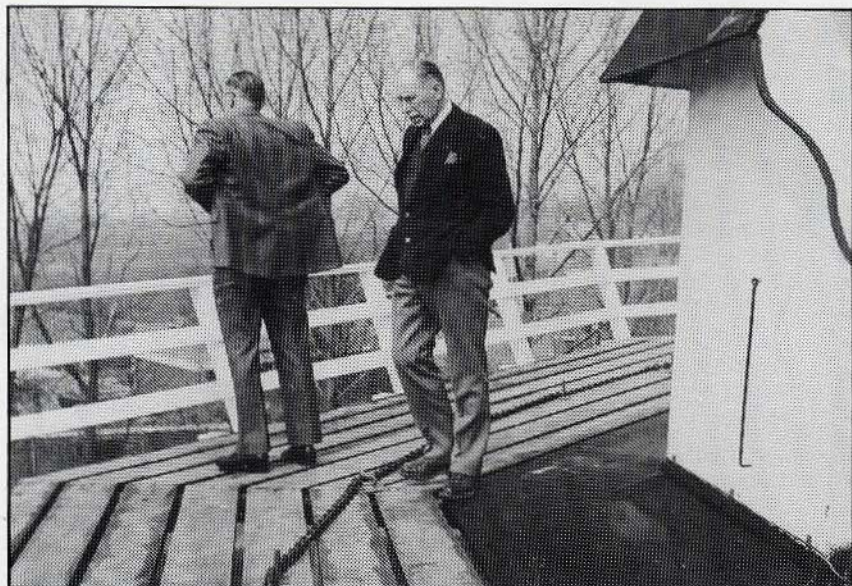
Daar hebben we het al even over gehad. De inliggende polders bij Hunsingo werden opgeheven en die hadden de molens. Toen rees de vraag: wat doen we ermee! De meeste molens deden al geen dienst meer, of de polders kwamen in een verbeteringsgebied met een gemaal en waren niet meer nodig. Van het begin af aan vonden we dat de molens moesten blijven staan. We hebben toen de heer Bicker Caarten uit Meppel uitgenodigd om voor het hoofdbestuur van het waterschap een

verhandeling te houden, wat heeft geresulteerd in de oprichting van de Molenstichting Hunsingo en Omstreken in 1971. In de loop der jaren is de ene na de andere molen aangepakt en nu zal in 1987 de *Langelandster Watermolen* volgen. De *Palen* te Westerwijtwerd, die nu nog in handen is van het waterschap, maar straks in ruilverkavelingsverband zal worden gerestaureerd, is hekkesluit. Dan zijn we ze allemaal bijlangs geweest.

En uw betrokkenheid bij de nieuwe Stichting De Groninger Molen?

Dat kwam veel later. Kijk, ik was al jaren lid van de Provinciale Groninger Molencommissie, namens de Groninger waterschapsbond. Op een gegeven moment wilde het provinciale bestuur deze molen-

commissie kwijt. Wat zijn subsidies betrof, wilde het graag te maken hebben met één instantie. In aanmerking kwam eigenlijk alleen de Stichting de Groninger Molenvrienden. Deze stichting

Bezoek aan de korenmolen "Wilhelmina" te Noorderhoogebrug tijdens de excursie van de Molenstichting Hunsingo e.o. op 22 april 1982. Uit het gezicht van de heer Clevering is af te lezen, dat het molenbezit gepaard ging met zorgen. Op de rug gezien: notaris E.W. Bouwman uit Bedum, lid van de Molenstichting Hunsingo e.o. Let op de z.g. geasfalteerde "regenkraag" rechtsonder. Zie hiervoor de molen van Eenrum (32) in het rubriek "Molennieuws" elders in dit nummer. (foto: B. Jongsma)

vond, dat zij dan haar bestuur wat moest verbreden en heeft toen een vertegenwoordiger van o.a. de Slochter Molenstichting opgenomen in dit bestuur en zo ben ik namens de Molenstichting Hunsingo en Omstreken in dit bestuur geplaatst. Bij het verdwijnen van de Provinciale Groninger Molencommis­sie moest er wel één orgaan voor in de plaats komen om contacten met de provincie of de Monumentenzorg te continueren en te coördineren. Dat heeft zich langzamerhand ontwikkeld vooral dankzij het rapport van een commissie die door Gedeputeerde Staten was inge-

steld tengevolge waarvan de Stichting De Groninger Molen is ontstaan.

Voor mij was dit een doel, dat nu werkelijkheid is geworden en ik hoop, dat zij ook goed stand houdt. De bedoeling is juist, dat elke eigenaar van één of meer molens hier lid van wordt om op de hoogte te blijven van allerlei ontwikkelingen en subsidiemogelijkheden, die ons worden geboden. Mijn wens is dat deze stichting ook nauw met de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens blijft samenwerken. Ze hebben elkaar nodig.

En uw functie binnen "De Hollandsche Molen"?

Daar ben ik een paar perioden bestuurslid geweest. Dat komt natuurlijk omdat je hier in de provincie bij de molens een rolletje speelt, naast mensen als bijv. Hoornenborg en Bakker.

Men heeft mij destijds benaderd, ondanks het feit dat ik geen molendeskundige ben als de genoemde heren. Ik kan geen molens in elkaar zetten! Op organisatorisch gebied ligt het wat anders.

Het is wel zo, dat u de mensen die actief zijn in de uitvoering, noem het de werkvloer, net zo min kunt missen als de mensen die op bestuurlijk niveau functioneren. U heeft het zelf al gezegd: de een kan niet zonder de ander.

Ja, dat is waar. Samen kunnen ze ieder verrichten voor onze molens.
vanuit hun eigen vakgebied veel werk

"DAAR MOET IK NIET MEER IN STAPPEN"

In onze 'Zelfzwichter' van februari 1980 las ik dat u afscheid nam als voorzitter van het Waterschap Hunsingo op 7 september 1979, maar wel de voorzittershamer bleef hanteren binnen de molenstichting. Bestond de mogelijkheid dat dit ook zou zijn afgelopen?

Ik had er zelf wel op gerekend, maar mijn opvolger, de heer Elema vroeg mij het een paar jaar vol te houden in verband met zijn drukke werkzaamheden als waterschapsvoorzitter. Ik zag dat wel min of meer aankomen, omdat het een ingrijpende overgang is om als burger ineens een zware ambtelijke taak op de schouders te krijgen. Omdat ik in de molens ben geïnteresseerd, heb ik dit

graag gedaan. Maar omdat aan alles een eind komt en ik merkte dat het wel goed kwam met de Stichting De Groninger Molen dacht ik: daar moet ik niet meer instappen. Ik geloof dat er een goed bestuur is en ook landelijk is het goed bevallen. Dit moet lukken. Ik ben een tikkeltje over de zeventig en je moet een keer weten van ophouden. Laat ik nu dit moment kiezen om eruit te stappen.

Het overhandigen van de traditionele Groninger koek aan de vrijwillige molenaars van Hunsingo tijdens de Nationale Molendagen. Op de foto was mevr. Enna Laan-Berghuis aan de beurt bij de molen "t Witte Lam" te Zuidwolde.

(foto: B. Jongsma)

Dus volgde het afscheid van de Molenstichting Hunsingo e.o. op 11 november 1986 en van de Groninger Molen op 1 januari 1987.

De traditionele Groninger koek, die op de Nationale Molendag aan de vrijwillige molenaars van Hunsingo wordt uitgereikt. Uw idee?

Ja, ja, toen de eerste Molendag kwam en ik die morgen onze molens opzocht, dacht ik: "Doar mout aigenlieks ain oardeghaidje bie."
En zo kwam ik op het idee een Groninger

koek te overhandigen. En als je het ene jaar met zo'n koek komt en het volgende jaar kom je met lege handen, dan zou iemand kunnen denken: "Da's ja schaane."
Dus heb ik het graag volgehouden.

Is u in al die jaren iets bijzonders bijgebleven, misschien een anekdote?

Een van de dingen, die me is bijgebleven is het contact met de molenaar van *Koningslaagte* te Zuidwolde, de heer H.A. Rienks. Ik ging er altijd graag heen, want hij had altijd prachtige verhalen. 't Was een oude stroper en kon mooi vertellen. Ook over zijn periode als molenaar op de *Zilvermeew* in Onderdendam. Het was een echte oude watermulder. Er

waren er natuurlijk meer, maar met Rienks heb ik het meeste contact gehad. Wat verder het meeste op mij indruk maakt, is dat sommigen zich zo geweldig in de hele molenbeweging hebben ingewerkt en er zoveel tijd voor beschikbaar stellen. Daar heb ik het grootste respect voor. Daar zijn wij helemaal van afhankelijk.

"IK HAD ER ONGETWIJFELD IEMAND ANDERS BIJGEHAALD"

U noemt de molen "Koningslaagte", zij is ook de enige geweest (tot nu toe), die u heeft mogen openen na restauratie. Bent u niet eerder hiervoor benaderd?

Bij openingshandelingen van onze molens stelde ik zelf altijd een kandidaat voor, waarbij mijn voorstellen eveneens altijd werden aangenomen. En het is een mooie

gelegenheid om dan een ingenieur van de waterstaat of een burgemeester hierbij te betrekken.

Dus het komt erop neer, dat ik het gras voor uw voeten wegmaaide, toen ik u benaderde om deze molen te openen?

Ja, want ik had er ongetwijfeld iemand anders bijgehaald! Toch moet gezegd,

dat ik met plezier aan uw verzoek heb voldaan.

U heeft nu tenslotte al uw activiteiten binnen het molengebeuren overgedragen aan anderen. Kan de aan u uitgereikte "Oorkonde voor Vernuft en Volharding" worden beschouwd als een kroon op uw werkzaamheden?

Ja, er was een meneer Pigeaud, die veel voor molens voelde en die heeft in 1973 dit fonds ingesteld. En hieruit worden er jaarlijks een paar mensen, waarvan het fonds meent dat ze wat hebben gedaan voor de molens, een oorkonde uitgereikt met een bedrag van f 500,-. Dit bedrag

heb ik op mijn beurt rechtstreeks ten goede laten komen aan de Groninger molens. Voor mij was deze erkenning (wel wat zwaar trouwens als ik zie, hoe anderen zich inzetten), een waardevolle afsluiting.

Blijft er voor u nog wat over of valt er een stilte?

Voor de molens wel. Ik blijf natuurlijk lid van verschillende organisaties.

Maar voor o.a. het bezoekerscentrum Ten Dijke te Pieterburen en voor de borg

Verhildersum en ook de Afdeling landbouwwerktuigen ben ik nog steeds actief, maar wil het wel langzaam gaan afbouwen, tot ik er helemaal zonder ben. Er is hier voor mij nog zoveel te doen. Ik hoop dat straks alle moleneigenaren nu ook lid worden van de nieuwe Stichting De Groninger Molen, want ze zijn het nog niet allemaal. Ik hoop tevens, maar dat

is al eerder gezegd, dat met de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens samen wordt opgetrokken. Zij kan heel goed de bron vormen van deze stichting.

Als de samenwerking tussen molenorganisaties optimaal is, zal het belang van de molens preveleren boven het eigen belang.

MEDEWERKER REDAKTIE GEVRAAGD

De redactie van "De Zelfzwichter" bestaat momenteel uit 4 medewerkers, een aantal dat aan de krappe kant is. Uit onze lezers zoeken wij daarom naar een enthousiaste molenliefhebber die het redaktieteam wil versterken. Gedacht wordt aan iemand die het Nederlands in woord en geschrift goed beheerst en zo nu en dan iets wil schrijven over het nu of over de historie van de Groninger molens, maar een vlotte tekenaar of goede fotograaf is ook van harte welkom ! Voelt u er iets voor, wij wachten graag op uw reactie.

Redactie "De Zelfzwichter".

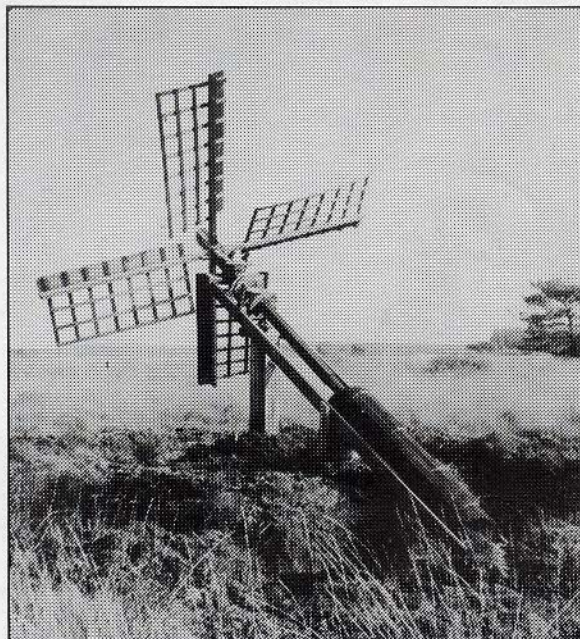
EXCURSIE VRIJWILLIGE MOLENAARS

De Contactcommissie Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars meldt het volgende:

Bij voldoende deelname zal in de herfst '87 een excursie worden georganiseerd voor de leden in opleiding en de geslaagde vrijwilligers. Reisdoel: bezichtiging wipmolens. De datum wordt nog nader bepaald. Belangstellenden kunnen zich in principe opgeven bij het secretariaat van de Contactcommissie, de heer B. Oomkens, Vondellaan 6, 9673 JC Winschoten, telefoon 05970-14269.

TJASKERS IN DRENTHE

door B. Jongsma.

*De tjasker in
Grolloo (Dr.).
(foto: B. Jongsma)*

Twee jaar geleden plaatste de Molenstichting Drenthe een gerestaureerde tjasker bij een vennetje te Zeijen. In diezelfde tijd is er nog een tweede tjasker van de zolder van een boerderij te Rolde tevoorschijn gekomen. Ook deze molen heeft een plekje gekregen, namelijk in de Boswachterij Grolloo aan de Noordenveldroute tussen Grolloo en Elp.

De heer B. Suichjes te Rolde heeft in zijn jonge jaren nog met deze tjasker gewerkt. De tjasker diende voor de bema-

ling van een veenplaatsje. Er werd in deze streek vroeger aan turfwinning gedaan; de nieuwe plaats voor het molentje is dus historisch verantwoord. Voor de situering is een halve ringsloot aangelegd, maar echt werken is er voorlopig niet bij. Hij staat er als decoratie aan een belangrijke toeristische route.

In Groningen komen we blijkbaar geen oude tjaskers op boerderijzolders tegen. Toch heeft ook de tjasker een rol gespeeld in het Groninger waterstaatsverleden, evenals de spinnekop. In het Groninger Molenboek staat op pagina 5: "Het is naar ons oordeel een erezaak om te trachten tenminste weer één zo'n spinnekop te bouwen, opdat men ook in dit gewest kan zien wat het begin is geweest van de waterbeheersing voor het boerenbedrijf".

SNUIFMOLENS

door Derk Jan Tinga.

Tussen Rhenen en Amerongen was vroeger het grootste gedeelte van de Nederlandse snuifproduktie geconcentreerd. De grondstof hiervoor, meestal Virginiatabak, werd aangevoerd uit Amerika, in grote houten vaten.

Nadat de hoofdnerf eruit was gehaald (het zogenaamde strippen), werden de bladeren "gesausd" volgens een geheim recept. Dit duurde ongeveer 14 dagen. Vervolgens werden de bladeren om een soort stok, zoiets als een bezemsteel, gerold, en hieromheen een doek, dat met een koord stijf werd omwikkeld. Het resultaat is een soort dikke sigaarvorm, met een doorsnee van zo'n centimeter of 10 - 12 en ongeveer 60 à 70 centimeter lang. Dit wordt een karot genoemd. Het plantesap druipt bij dit omwikkelen uit de bladeren en ook dit wordt, omdat het veel ni-

cotine bevat, opgevangen en verkocht. Een dag later herhaalt men het proces nog eens.

Na enige dagen, na het zogenaamde sterven, worden het doek en het koord verwijderd en wordt de karot met vliegertouw omwikkeld, het zogenaamde fisseleren en, al naar gelang de kwaliteit die gewenst is, twee tot vijftien jaar (!) in het donker bewaard, om te kunnen fermenteren. Na die rusttijd waren de karotten zéér hard en moesten ze, voor verdere bewerking, met veel kracht in stukken worden gebroken.

De brokken werden in de borsthoge kuipen gedaan, die aan de onderkant buitenom voorzien waren van een tandkrans, en zo door het krabbelwerk van de molen langzaam rond werden geduwd, terwijl de kapmessen de brokken

*Snuifmolen "De Ster", gebouwd in 1866 te Rotterdam-Kralingen, vóór de brand van 1962.
(foto: collectie C.E. van der Horst)*

fijnkapten. Die kapmessen zijn schopvormige beitels (ongeveer als een bats), waarvan er twee aan weerszijden van de vierkante stamperbalken zijn aangebracht. Een kuip heeft vier stampers. Om te voorkomen, dat de kapmessen de bodem van de houten kuip ook fijn stampen, worden ze in hun val, vlak voordat ze de bodem raken, opgevangen, doordat een uitstekende dwarsbalk op een zware kussenbalk valt. Dat geeft een ontzettende dreun, zodat deze molens volgens de heer G.J. Pouw nog meer herrie veroorzaakten dan een oliemolen. Na het fijnhakselen wordt het produkt nog verder fijngewreven op de kollergang (kantstenen), die een draaiende, wringende en walsende geweging maken). Hierna wordt het gezeefd. Het eindprodukt was snuif, dat vervolgens in pakjes of spanen doosjes werd verkocht.

De molens waren, vanwege de fijnheid van het produkt, van onder tot boven bestoven met stof, gelijkend op portlandcement. De snuiftabak werd gebruikt als genotmiddel (een klein snuffje werd in de neus gestopt), als poeder op pruiken in de pruikentijd, als geneesmiddel tegen "kwade wateren en zinkings" en het werd ook wel op de vloer gestrooid, al dan niet gesausd met rozewater om de kwalijke geuren van spijzen te verdrijven.

Op een grote molen (15 à 22 meter vlucht) kon men ongeveer 500 kg. snuif per week produceren. Toch was dit meestal te weinig om van te leven, daarom werd het bedrijf vaak gecombineerd met het maken van andere produkten. Vaak was dit met malen van meel of specerijen. 'De Huisman' op de Zaanse Schans is o.a. vroeger een snuifmolen geweest. Amsterdam en Rotterdam kenden de grootste snuifmolens, waarschijnlijk vanwege de aanvoer van de grondstof in de havens.

De Ster en *De Lelie* aan de Kralingse Plassen zijn ook snuifmolens. Men maalde daar niet alleen snuif, maar ook de giftige kleurstoffen rode en blauwe dodekop. De molenaars hadden dan een natte spons voor hun ge-

zicht. En, zoals dat vroeger ging: was de dodekop gemalen, dan werd de molen schoongeveegd en begon men gewoon weer vrolijk met het snuifmalen. Erg fijn voor degene, die het snuifpoeder kreeg, dat vlak na het dodekop-malen van de molen kwam, want dat was dan wel extra pittig...

De tegenwoordige *Ster* was vroeger een oliemolen (genaamd *De Stier*). Vrijdag 13 juli 1962 was de oorspronkelijke *Ster* nl. tot de grond toe afgebrand. Nu wilde het geval, dat in de gemeente Rotterdam ook kort tevoren molen *De Noord* was afgebrand. Voor deze molen was kennelijk besloten, dat hij moest en zou verdwijnen; het voert echter te ver, om daar hier op in te gaan. Voor deze molen was echter al veel geld bijeen gebracht door particulieren en bedrijven, om hem te kunnen herbouwen. Dit geld was echter verdwenen in de gemeentekas. In de gemeente Rotterdam kon na de oorlog op bouwgebied heel veel, en men schroomde dan ook niet, om de zaken groot aan te pakken.

Er werd besloten met het geld voor *De Noord*, *De Ster* te herbouwen. De afdeling bouwkunde benaderde verschillende instanties en personen op molengebied, maar kreeg steeds nul op het rekest. Monumentenzorg zag het niet zitten, "De Hollandsche Molen" ook niet. Het molenbureau van de provincie Zuid-Holland bleek echter later, naar een tekening van de heer I.J. de Kramer uit Leidschendam, die metingen had verricht, toch nog in staat te zijn nieuwe bouwtekeningen te vervaardigen.

In september 1966 gaf de gemeente toestemming tot herbouw. Het benodigde eikenhout moest soms rechtstreeks in het bos worden uitgezocht om aan de juiste afmetingen te kunnen voldoen.

Molenmaker Dirks uit Mijnsheerenland heeft toen de molen bijna in zijn geheel "thuis" gebouwd. Hij begon met de kap, omdat het ondertussen herfst was geworden en deze in de werkplaats gemaakt kon worden.

*Snuifmolen "De Ster" te Rotterdam met op de achtergrond "De Lelie", ook een snuifmolen, gefotografeerd op 27 april 1982.
(foto: J.L.J. Tersteeg)*

Er waren nog restanten van het vierkante onderstuk. De molen werd tot op de houten funderingsplaten helemaal afgebroken. De 80 houten heipalen, waarop de molen had gestaan, bleken nog goed bruikbaar, maar te weinig om het gewicht te kunnen dragen. Er werden 40 palen bijgeslagen en van de oude palen werden 30 cm. afgezaagd en van een betonnen kop voorzien. Hierop kwam een grote betonnen plaat ter grootte van het grondvlak van de molen.

In 1967 werd dit eerste molenherstel uitgevoerd tegen uurkosten door fa. Van Twist (Mammoet). Zo bleek het mogelijk, de molen voor lage kosten op te bouwen.

Uitgezonderd een ernstig ongeval van een van de mensen, betrokken bij het project, verliep alles bij de bouw vrij vlot. Toen de fundering er lag, arriveerde het complete bouw pakket in maart 1968 op de plaats van bestemming.

Op de begane grond vindt men de

kapperij, met hiertegenaan de kol-
lerij. Hierboven ligt de wentelas-
zolder, de lege zolder, de stelling-
zolder met de maalsteentjes, de
stortzolder, en de luizolder en ver-
volgens de kap. De overbrenging via
de koningspil gaat via een gietijzeren
koppeling. De koningspil bestaat uit
twee gedeelten en is dus verlengd.
De wentelas onder in de molen is 10
meter lang! Een spoorwiel drijft de
maalspillen naar de twee koppels
stenen aan; tevens vindt men hier
de "harken en zeven" en een houten
vliegwielt (snaar-aangedreven), dat de
zeven leegschudt, als de molen ge-
vangen wordt.

Beneden in de kapperij vinden we 5
kuipen en een kollergang met twee
stenen van 2½ ton.

De snuifmolen is nog steeds in
"bedrijf". Het blijkt echter, zei de
heer G.J. Pouw, dat de grondstof
nogal duur is en er daarom maar
weinig mee gemalen wordt. Het lijkt
bovendien moeilijk, er jonge vrij-

willigers voor te vinden. Het zijn daar volgens hem vooral "waterpezers", "het mot spatten", aldus de heer Pouw.

De heer J. van Dijk lijkt het een goed idee, een excursie met de vrijwilligers uit Groningen naar deze molen te organiseren. Ook wordt gedacht om de molen van Hei- en Boeicop (een heel oude wipmolen) in de excursie op te nemen. Diverse vrijwilligers melden zich daarop aan voor de excursie.

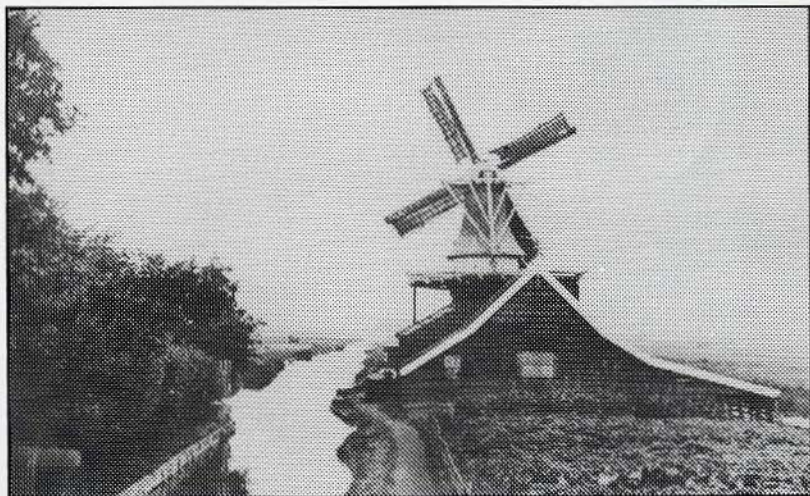
Na het interessante betoog van de heer G.J. Pouw kunnen er vragen gesteld worden. Het blijkt, dat het boek "Cursus Watermolenaar" van Den Besten door sommige vrijwilligers nogal moeilijk leesbaar wordt gevonden, aldus de heer B. Oomkens, zeker als je daarnaast de duidelijke Gilde-Informaties gewend bent. De heer Pouw onderschrijft dit; je moet echt blokken op het boek, bovendien wordt de prijs te hoog gevonden. De heer F. Graeler merkt nog op, dat het boek "Kijk op Molens" niet meer in de handel is. De heer Pouw weet te

vertellen, dat er nog een partij bij Elsevier was, die nu "onder water" is. Het is nu maar afwachten, wanneer die serie weer opduikt. Ook "Molens" van Stokhuysen is een probleem, "De Hollandse Molen" heeft nog wel enige in voorraad.

De heer T. de Jong doet een oproep aan de vrijwilligers in de zaal, om meer mensen te benaderen voor de opleiding tot vrijwillig molenaar. Harm Hilberdink denkt, dat je het beste de mensen op de molen kunt benaderen, en dan vooral diegenen, die een meer dan gemiddelde belangstelling tonen.

De heer Pouw wil vervolgens graag in contact komen met mensen, die een verhaal voor de Gilde-informaties willen schrijven over de werking van een pelmolen. De heer W.O. Bakker, Piet van Dijken en Henk de Haan zullen eens proberen, of ze hier iets van kunnen maken.

Na afloop van deze mogelijkheid tot vragen stellen, volgt de vertoning van een diaserie, die de heer Pouw

Het fraaie molentje "De Veldkat" te Westzaan. Gebouwd als snuifmolen (bouwjaar onbekend) en in 1807 omgebouwd tot papierstof-maler. In 1915 werd hij ingericht tot het verwerken van cacao-afval en in 1919 is hij gesloopt.

(foto: collectie C.E. van der Horst)

in en bij de snuifmolens aan de Kralingse Plassen gemaakt heeft en kunnen we het verhaal ook nog eens aanschouwen. De meeste dia's verduidelijken een hoop: plaatjes zeggen meestal meer dan woorden.

Na afloop wordt de heer Pouw door de heer Van Dijk hartelijk bedankt en krijgt hij een Groninger koek en een envelop-met-inhoud. Hierna wenst de heer Van Dijk iedereen wel thuis en sluit de bijeenkomst.

SNUIF-TABAK WEER IN OPKOMST

door C.E. van der Horst.

ZO MAAKT MEN "OPREGTE SNUIF"

Vele jarenlang is het gebruik van snuif-tabak in ons land in onbruik geweest. Gedurende de 17e eeuw is dit genotmiddel in zwang geraakt en de eeuw daarop was deze gewoonte onder alle lagen van de bevolking verbreed. Daarna liep het snuifgebruik langzaam achteruit, niet alleen door het roken waaraan velen de voorkeur gingen geven maar naar men zegt moet ook de witte zakdoek daar debet aan zijn geweest.

Tot aan de Victoriaanse tijd gebruikten de heren bijna uitsluitend gekleurde zakdoeken, met tal van figuren voorzien. Daardoor vielen de vlekken, welke de snuif er op achterliet, niet op. Maar toen de witte zakdoek de grote mode werd, moest deze telkens tegen een schone verwisseld worden, omdat hij tengevolge van de snuifvlekken in een ommezien ontoonbaar was. De snuif werd van dat moment af al eens minder populair en ruimde het veld voor de gewone rooktabak. Veel snuifwinkels schakelden over naar laatstgenoemd artikel of werden gesloten.

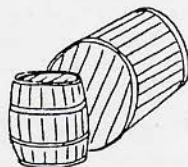
Met de molens ging het natuurlijk ook dezelfde kant op. De een na de andere verdween of werd omgebouwd voor andere doeleinden als specerijmolen, chocolaadmolen enz. In Engeland is het gebruik van snuiftabak nooit helemaal uitgeraakt en in ons land hebben kloosterlingen nog lang deze gewoonte in ere gehouden.

De laatste tijd is het snuiven van tabak weer in opkomst, in Zuid-Duitsland kwamen wij veel jongelui

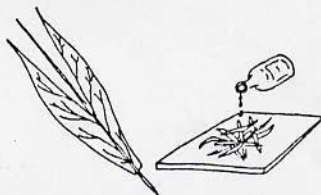
①

De grondstof voor de meeste snuif is tabak Nicotiana Tabacum, als regel de variatie Virginianum.

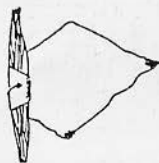
②

De tabak wordt aangevoerd in grote houten vaten.

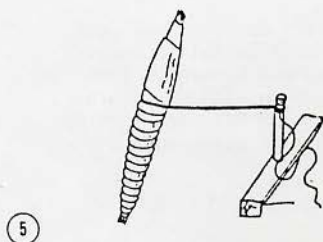
③

Na het strippen (ontdoen van de hoofdnerv) wordt de tabak gesausd volgens een geheim recept.

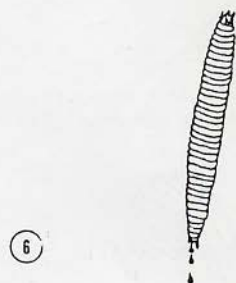

④

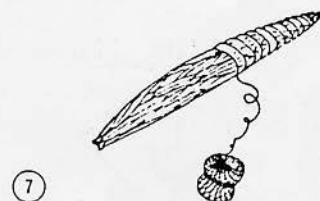
De bladeren worden nu in een doek gerold.

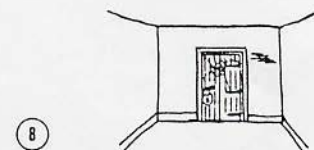
5 De rol tabak wordt stijf omwikkeld met een koord en heet nu voortaan karot.

6 Uit de karotten druipet de nicotine, die wordt verkocht.

7 Na het verwijderen van koord en doek wordt de karot omwikkeld met een touwtje, dit heet fisseleren.

8 De karotten worden enige jaren (!) bewaard in een donkere ruimte om te fermenteren.

tegen die een doosje van dit genotmiddel op zak hebben, en dat als volgt gebruikten; op de bovenzijde van de vlakke rechterhand legt men de snuif in het kuiltje tussen wijsvinger en duim en dan.... opsnuiven maar! Denk er om dat u het zo doet dat u juist niet behoeft te niezen, want dat is in strijd met de etiquette van het snuiven.

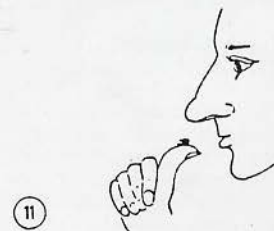
Tegenwoordig is ook in ons eigen land het gebruik van snuif weer aan het toenemen. In elke goede sigaren- en tabakshandel vindt men diverse soorten in vaak heel fraaie verpakking voor niet te veel geld en waar men lang mee kan doen.

9 In de snuifmolen worden de karotten heel fijn gehakt.

10 Na het zeven wordt de snuif in pakjes of spanen doosjes verkocht.

11 Het resultaat van jaren werken verdwijnt in de neus van een liefhebber van snuif.

FOTO VERDWENEN SARRIESHUT GEZOCHT

De heer S.H. Achterop geboren in Meeden is op zoek naar een foto van de sarrieshut achter de molen "*De Rijzende Zon*" in Meeden. De molen (waarvan nu nog maar een stomp staat) werd in 1958 gesloopt. Hiervan zijn nog wel foto's, maar van de sarrieshut die rond 1935 door brand werd verwoest is tot nog toe geen afbeelding bekend.

Wie kan de heer Achterop helpen? Zijn adres is - Kennemerland 110 - 9405 LL Assen (tel. 05920-52714).

MOLENBOEKJES TE KOOP

Bij de heer C. Pieck zijn 4 molenboekjes te verkrijgen voor de belangstellende of eventuele wederverkopende molenaar in de talen Engels, Duits, Frans en Nederlands. De heer Pieck heeft zelf overdadig veel bij de uitgever aangeschaft en deelt mee, dat u derhalve bij hem op portokosten kunt besparen.

Inlichtingen bij : C. Pieck
Julianastraat 39
Hoogkerk (050-565658)

NATIONALE MONUMENTENDAG

De geïnteresseerde monumentenliefhebber kan op 12 september aanstaande zijn of haar hart ophalen. Deze datum is tot Nationale Monumenten Dag verkozen. De bedoeling is, deze dag zoveel mogelijk en liefst alle monumentale panden en wat dies meer zij, voor het publiek geopend te hebben. Dit is een echte "aanrader" en denkt u dan ook aan onze molens en molenaars. Niet vergeten, deze datum in uw agenda te plaatsen!

EXCURSIE VRIENDEN VAN DE GRONINGER MOLENS 1987

Wilt u voor de jaarlijkse excursie de datum 19 september 1987 alvast in uw agenda noteren. Over de verdere details als plaats van bestemming en kosten zult u binnenkort nader worden geïnformeerd.

De excursiecommissie :
Gerard Koster
Lammert Groenewold

HET MOLENKANTOOR

Het molenkantoor van de Stichting De Groninger Molen gaat verhuizen! Wie al eens op het molenkantoor aan de Sint Walburgstraat is geweest, heeft kunnen constateren dat het kantoor niet overgedimensioneerd was. Nu door samenwerking met de Stichting Oude Groninger Kerken, Groninger Borgen Stichting en Stichting Monumenten van Groningen een overkoepelend orgaan is opgericht, kan door deze constructie nieuwe kantoor-ruimten worden betrokken. Per augustus 1987 zal de *Federatie Monumenten Organisaties Groningen*, zoals het overkoepelend orgaan is genoemd, gaan opereren vanuit de Westersingel 41-43 te Groningen. Tevens zal de personeelssterkte worden opgevoerd. Naast mevr. Gea ten Broek komt er een administratieve kracht en een technisch specialist bij.

DIA- OF FILMAVOND

Het bestuur laat u weten, dat het mogelijk is een dia en/of filmavond door de vereniging te laten verzorgen. Er is ruimschoots materiaal voorradig en het geheel wordt met een gezellige causerie omlijst. Informatie hieromtrent kan worden verkregen bij de heer L. Brink,

Windeweg 30
Haren (050-349709)

ADVERTEREN

Het is binnenkort mogelijk om in de Zelfzwichter advertenties te plaatsen. We denken daarbij in eerste instantie aan onze leden. U oefent bijvoorbeeld een vak uit en wilt graag uw werkzaamheden bij mede-leden aanprijzen? Dit kan straks op respectievelijk een hele, halve, kwart of achtste pagina. Ook staan we open voor advertenties van instellingen of personen buiten onze vereniging. Het bestuur houdt zich in overleg met de redactie het recht voor de advertentiekeuze te bepalen. De tarieven en mogelijkheden worden op schriftelijke aanvraag verstrekt. U zult echter merken, dat ze niet afwijken van de gangbare bij soortgelijke periodieken gehanteerde prijsstellingen. Door het openen van deze advertentiemogelijkheid, hoopt het bestuur in de eerste plaats de inkomsten voor een deel ten goede te laten komen van de molens, en ten tweede is de verwachting dat het blad een levendiger aanzien zal krijgen en een kwaliteitsverbetering tegemoet kan worden gezien. (We denken b.v. aan een kleurenomslag). Uiteraard staan wij open voor suggesties en reacties van uw kant.

U kunt in verband hiermee en voor informatie omtrent de advertentietarieven corresponderen op ons postbusadres in Groningen. We zijn benieuwd.

Het bestuur.

DE KOREN- EN PELMOLEN "DE ZWALUW" TE VALOM

door W.O. Bakker.

In mijn artikel over de molen te Oudeschip in nr. 1/87 schreef ik dat we die molen in mijn schooljaren konden zien vanaf onze boerderij ten noorden van Spijk. Daarvandaan waren in de jaren 1935-'40 een twaalfstal molens te zien, waarvan er nu maar vier meer bestaan.

Eén van die molens stond zo'n 4 kilometer ten N.O. van Uithuizen in de Uithuizerpolder. Op 9 kilometer afstand bij ons vandaan kon men die molen duidelijk aan de horizon zien.

Langs de z.g. Middendijk staan hier boerderijen en in het gehucht Valom stonden een aantal huizen bijeen.

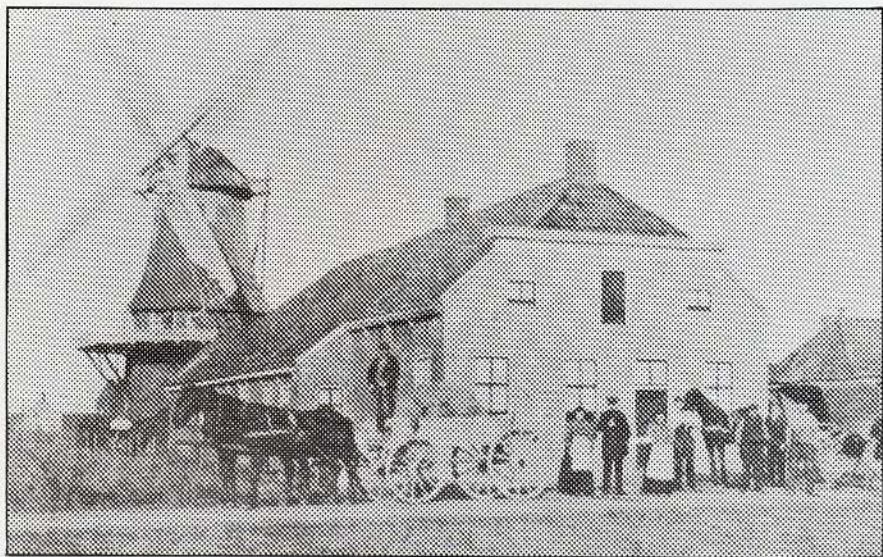
Hier verrees in 1886 een koren- en pelmolen met stelling op een stenen onderbouw.

De molen heette *De Zwaluw*, hetgeen ver-

meld stond op een rietbord onder de kap. De molen was afkomstig uit het Friese Terwispel, waar hij als poldermolen had gestaan. Vermoedelijk was het één van de molens van het 7e Veendistrict.

Het model van de molen was precies een Friese veenpoldermolen en het grote raam boven de stelling was kennelijk meegenomen uit Friesland, want deze molens bezaten daar zulke ramen, aangezien ze bewoond werden.

Zie bijvoorbeeld de nog bestaande

De koren- en pelmolen "De Zwaluw" te Valom in de Uithuizerpolder, vermoedelijk in 1906 gefotografeerd, met de nog bestaande mulderswoning. De molen had toen nog een houten bovenas. Midden onder de zolderdeur in de gevel staan Derk van der Laan met zijn vrouw.
(foto: collectie W.O. Bakker)

Deelsmolen te Vegelinsoord en *De Hersteller* te Sint-Johannesga.
Zo'n 100 jaar geleden werden daar reeds molens vervangen door stoomgemalen.

De eerste molenaar in Valom was Bodewes en daarna werd het Derk van der Laan tot ± 1906. Vanaf die tijd was het K. Sikkema tot 1942. Van de heren Piet van Dijken en Henk de Haan uit Uithuizen kreeg ik een aantal gegevens, welke de heer A. Doff schreef in het Nieuwsblad voor de Eemsmond van 2 februari 1984. Van hen ook de afdruk van de oude foto uit ± 1920 van *De Zwaluw*. Het molenaars-huis bevatte ook een bakkerij en winkel en Sikkema was ook nog vee- en varkenshouder. Het was daar dus een gevarieerd bedrijf.

Toen de fotograaf zijn werk deed, moest een ieder op de foto. Twee man op de stelling, twee paarden voor de meelwagen en rechts vermoedelijk de ventwagen voor het bakkers- en kruideniersbedrijf. Midden op de foto staan Derk van der Laan en zijn vrouw. Ze bezaten ± 1920

de molen niet meer, maar zullen nog wel ter plaatse hebben gewoond. Tenzij de foto toch ouder is en ± 1906 is genomen. In de tijd van molenaar Sikkema brak er eens een houten roede en molenmaker P. Takens uit Onderdendam bracht een roede aan van Wieringa uit Vierverlaten. Een geklonken ijzeren roede, met een goot aan de achterzijde. Takens doorboorde op de bekende manier, met draaiende molen, de ijzeren as en was voor de gehele operatie enige weken bij de molenaar in de kost.

Zelf heb ik Takens nog gekend, die met een zware fiets vol gereedschap ook in Spijk kwam.

Op deze nieuwe roede kwam toen zelf-zwichting. Toen ik in juni 1940 de molen fotografeerde, was de andere roede van Pot uit Kinderdijk en en daaraan waren nog zeilen.

In 1942 werden de molen en de bedrijven gekocht door Jacob Start en diens weduwe sloot nog maar enige jaren ge-

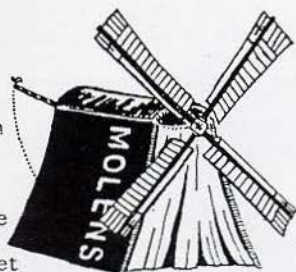
De koren- en pelmolen "De Zwaluw" te Valom in juni 1940. Let op het grote "Friese" raam boven de stelling. De molen is intussen voorzien van een giet-ijzeren as en zelfzwichting op één roede. (foto: W.O. Bakker)

leden ter plaatse de winkel. Op 12 februari 1943 brak de Wieringa-roede en Start maalde en pelde verder met één roede. Op 6 maart 1943 bracht ik mijn eerste bezoek in de molen, waarin twee pelstenen en boven de stellingzolder één koppel maalstenen lagen. Pech bleef Start achtervolgen want in juli 1943 vloog een pelsteen uit elkaar en vernielde de zolders. Om te kunnen repareren kocht Start veel van de afbraak in Oudeschip in oktober 1943. De zolders werden hersteld met stellinghout en een pelsteen kwam er ook weer in. De bedoeling was om ook één der roeden te gaan gebruiken, maar zover is het

niet gekomen. Zo maalde de molen door tot het voorjaar van 1948 toen de algehele toestand steeds slechter werd. Op 10 oktober 1948 bezocht ik de molen voor het laatst. De toestand was toen erg matig en van herstel kwam niets meer. Of Start toen elektrisch maalde herinner ik me niet meer; voordien was er geen hulpkracht aanwezig. In februari 1950 werd de molen gesloopt door zoons van de vorige molenaar Sikkema. De potroede ging naar molenmaker G. ten Have in Vorden; de man van het Ten Have-wieksysteem. Hiermede verdween een markant punt in de wijde Uithuizerpolder.

OVER EEN MOLENVERZAMELING

door C.E. van der Horst.

● 1. "Verbond met de wind" - Geschiedenis van een molenaarsfamilie, is een Zaanse streekroman, geschreven door K.A. Knaap. De roman speelt zich af omtrent het midden van de vorige eeuw, waarbij industriemolens uit Zaanwijk en Westzaan ter sprake komen. Het harde leven van de werkende bevolking komt goed naar voren. Wat hadden onze voorvaders het zwaar: 16 uur werken per dag, geen wind: geen loon. Zondag vrij, maar dan tweemaal per dag ter kerke. Oud geworden: géén pensioen, maar een aalmoes van de kerk. Een boeiende roman, geïllustreerd met tekeningen en foto's uit de oude Zaanstreek. 280 pagina's - ISBN 90 900 1404.7 - afmetingen 15 x 21 cm - linnen gebonden, prijs f 31,25 incl. porto. Uitgave van Drukkerij Bentvelzen, Zaanweg 23, 1521 DK Wormerveer. Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

● 2. Uit Duitsland verscheen een fraai linnen gebonden boek geschreven door Heinz Koberg met als titel: "Mühlen rund um Hannover". Met als ondertitel Müller, Mühlenplätze, Mühlentechnik. Geschichte und Geschichten. Het boek afm. 21x28 cm. is gedrukt op glanzend papier en voorzien van talrijke foto's in zowel zw./w. als kleur. Het boek handelt over wind- en watermolens - 160 pag's. Hannover 1987 ISBN 3-87706-218-0 - Prijs ca. f 61,- verkrijgbaar bij Gysbers & Van Loon te Arnhem. Oude en nieuwe afbeeldingen wisselen af. Er valt nog veel te restaureren in en rond de hoofdstad van Niedersachsen. Aanbevolen!

● 3. In Frankrijk is het over het algemeen droevig gesteld met het molen-behoud, er is daar heel weinig overgebleven. Iets beter gesteld is de situatie in Frans-Vlaanderen in Noord-Frankrijk (hier werd tot in het begin van deze eeuw zelfs nog Vlaams gesproken). In de Departementen Nord en Pas-de-Calais (zie foto) stonden heel veel molens in alle mogelijke typen, die ook in Belgisch-Vlaanderen te vinden waren. Sinds 1973 is hier de vereniging l'A.R.A.M. zeer actief bezig met te redden wat er nog te redden valt. En het moet gezegd, met succes! Om te tonen wat tot nu toe is bereikt en ook om het Franse volk wakker te schudden heeft de voorzitter van genoemde vereniging, de heer Jean Bruggeman, een zeer fraai boek geschreven en voorzien van talrijke foto's met als titel: "Toujours vivants, les moulins" (letterlijk vertaald: "Altijd levend, de molens"). Het op glanzend papier gedrukte

De draaiende "moulin à vent", genaamd "Michel" te Coquelles nabij Calais in Noord-Frankrijk, een fraaie 18e-eeuwse standaardmolen. (foto: M.E. van Doornik)

boek met afbeeldingen in zw/w. en kleur van veel nieuwe, maar ook zeer oude opnamen, telt 94 pagina's, formaat 21 x 30 cm. Uitgave 1986 - ISBN 2-9501655-0-8, prijs 125 Fr. (f 43,25), maar daar komt dan nog f 9,- bij voor onze PIT voor het betalen per internationale postwissel. Adres: L'A.R.A.M. - Rue Albert Samain, 59650 Villeneuve d'Ascq (Frankrijk).

Dit mooie boek is uiteraard in het Frans geschreven, maar er staan zoveel foto's in, dat een ieder er wel genoeg aan zal beleven. Ook verkrijgbaar bij de fa. Gysbers & Van Loon te Arnhem.

- 4. Door administratieve tekortkomingen ontvingen wij eerst heel laat een bijzonder goed verzorgd boekje (een haast bibliofiel werkje) door A. Bokma "De Molens van Woudsend". Uit de serie Monument van de Maand jaargang 1, deel 2. Leeuwarden juni 1986, afm. 15x16 cm. - fraai geïllustreerd.
Het behandelt de inmiddels fraai gerestaureerde molens *De Jager*, een houtzaagmolen en de korenmolen *Het Lam* in 63 pagina's. De moeite waard, maar helaas kunnen wij niet meer nagaan wat de prijs was van dit boekje. Eerst navragen dus! Het is te bestellen bij de Stichting Monument van de Maand - Postbus 805 - 8901 BP Leeuwarden.
- 5. Voor deze beschrijving gaan wij van Friesland naar Ostfriesland. Ook direct over de grens is veel molen-schoonheid overgebleven en hiervan getuigt weer een nieuw boek dat wordt aangegeven met Band 1, dus meerdere delen zullen waarschijnlijk nog volg en. De titel is "Windmühlen, Symbole einer Landschaft in Oldenburg, Ostfriesland und im Emsland" Band I: Oldenburger Land und Harlingerland. De schrijvers zijn H.B. Rödiger, I. Hashagen en A. Popken. Het boek afm. 20x25 cm. is gedrukt op fraai glanzend papier en volop geïllustreerd in zw./w. en kleur, het heeft 96 pagina's. Het werd uitgegeven te Jever in 1986 en de prijs is f 60,90. Verkrijgbaar in de goede boekwinkels hier over de grens of bij de firma Gysbers & Van Loon te Arnhem (Bakkersstraat 7-7a).
- 6. De nu volgende boekbespreking brengt ons naar het verre Amerika. Ook daar molens!! Het handelt hier om een A4 uitgave in omslag - 39 pag's op crème papier gehecht met nietjes. De schrijver is John Mc. Grain en het geschrift met illustratie's van watermolens heet "Grist Mills". Het werd uitgegeven te Baltimore in 1980 ISBN 0-937076-007. De prijs is rond de f 35,- (via Gysbers & Van Loon). De meeste molens in de U.S.A. waren reeds in de vorige eeuw verstoemd en uitgebreid tot flinke fabrieken. Wel interessant dit artikel!
- 7. Een GOED en BOEIEND jeugdboek is van Alet Schouten "De molen en de Boeseknor". Het is het verhaal over een Noordhollands poldermolen-gezin uit de vorige eeuw. Een groot gezin van 10 kinderen in de enge beslotenheid van een weidse polder. De molen is als een rode draad door het gehele verhaal verweven. Het is een ontroerend boek voor kinderen vanaf een jaar of tien, met leuke tekeningen door Henk Kneepkens. Een goed kado voor uw kinderen! Baarn 1984 - 2e druk ISBN 90 261 1290.4, prijs f 19,50 en verkrijgbaar bij uw boekhandelaar.
- 8. Een bijzonder fraai verzorgd boek met maar liefst 260 (!) pagina's komt uit Duitsland en is geschreven door Ulrich Grossmann en Ingrid Schulte. De titel is "Die Bockwindmühle im Westfälischen Freilichtmuseum - Detmold" in harde omslag afm. 21x27 cm. ISBN 3-923432-83-6 - Detmold 1986.
Zoals de titel reeds aangeeft is het een zéér uitvoerige beschrijving van een oude standerdmolen uit Gross Lobke die in 1978 werd verplaatst naar het openluchtmuseum. De tekst is zó uitgebreid dat er naar onze mening slechts een enkele molendeskundige plezier aan zal beleven. Echter het geheel is voorzien van zeer fraaie foto's van afbraak en opbouw en vele details van deze molens. Verder vindt men een lijst in dit boek met de nog aanwezige windmolens in Westfalen waarvan er echter al velen blijken te zijn onttakeld.

Alvorens dit boek te bestellen raden wij u aan het eerst eens zelf te beoordelen. De prijs bedraagt f 58,80 en het is in voorraad bij Gysbers & Van Loon te Arnhem.

● 9. Weinig enthousiast zijn we over een Italiaans molenboek. De taal zijn we nog niet machtig dus moeten we het vooral doen met de afbeeldingen en die zijn slechts schaars in dit boek : Marco Cima "Archeologia e storia dell'industria di una valle". Ingehaaid in omslag, 297 pag's. géén ISBN-nummer. Firenze 1981. Prijs ca. f 50,-. Voor hen die het Italiaans machtig zijn wellicht erg interessant, maar in ons geval... laat maar staan dit boek!

● 10. Tot besluit van deze boekbesprekingen doet het ons een genoegen u de uitgave te kunnen aankondigen van deel VI van het "T.I.M.S." Symposium. Het laatste symposium van de Internationale Molinologische vereniging dat ditmaal in België werd gehouden in 1985. Evenals de vorige uitgaven weer een boek (in de Engelse taal) om ten volle van te genieten. Niet minder dan 31 bijdragen van de meest deskundige molinologen uit 11 verschillende landen verspreid over de gehele wereld. Een molenboek in offset met 365 pag's en volop geïllustreerd met o.a. artikels over de molens in Polen (*zie foto*), watermolens op de Veluwe, een torenstandermolen in Frankrijk, schroefmolens in Japan, pompen door waterkracht aangedreven, getijdemolens in Schotland, enz. Men kan dit boek rechtstreeks bestellen bij Paul Bauters, Batavierenstraat 51, 1040 Brussel, voor B.fr. 1.200 (ca. f 75,-), maar u kunt het ook bestellen bij Gysbers & Van Loon te Arnhem (prijs ca. f 90,-). Ook de eerder verschenen delen zijn voor het grootste gedeelte aldaar nog verkrijgbaar.

Een goed voorbeeld van een paltrök-korenmolen van het Oosteuropese type. Deze "młyn" staat in Tokarnia in Polen. (foto: M.E. van Doornik)

ONS MOLENWINKELTJE

Onderstaande artikelen zijn bij onze vereniging op aanvraag verkrijgbaar. De prijzen gelden afgehaald bij de heer en mevrouw Dijk, Aduarderdiep 3, 9983 TG Den Ham (Gr.), telefoon 05903-1722. Bij toezending moeten wij portokosten in rekening brengen. Aangezien deze kosten sterk afhankelijk zijn van het bestelde artikel, worden zij niet hier, maar alleen op de factuur vermeld.

MOLEN-ANSICHTKAARTEN (per serie 12 stuks, zwart/wit)

Serie A f 10,-
Serie B f 10,-
Serie C f 10,-
Serie D f 10,-

(Serie A is inmiddels heel schaars geworden, de rest is nog wel leverbaar).

THEELEPELTJES

Molenaafbeelding in diverse typen op steel f 3,-
Molenaafbeelding met draaibare wieken op
steel en molenaafbeelding in blad f 4,-

STICKERS

Met embleem Ver. Vrienden van de Groninger Molens f 1,-
Met afbeelding van een Groninger molen f 1,-

KLEURENPOSTERS

Molen "Hollands Welvaart" te Mensingeweer
staand formaat 40 x 60 cm. f 5,-
Molen "Wilhelmina" te Noorderhoogebrug
luchtfoto, liggend formaat 45 x 63 cm. f 5,-

De laatstgenoemde poster is uitsluitend verkrijgbaar bij de heer C. Pieck, Julianastraat 39, 9744 CB Groningen, telefoon 050-565658, giro 937236.

Verzendkosten per koker f 3,50, voor 2 posters f 4,-, voor 3 posters f 4,50 etc. Of af te halen op de molen "Wilhelmina".

KLEUREN-ANSICHTKAARTEN

Van diverse Groninger molens, 12 stuks f 12,-

MOLENBOUWTEKENINGEN voor schaalmodellen

Standardmolen f 10,-
Wipmolen f 10,-
Koren/poldermolen f 10,-
Spinnemolentje f 5,-

SMEERMIDDELEN voor uw molen

Blokvet per 2½ kilo,
zacht vet per 10 kilo.
Prijs per kilo f 3,50

BORDUURPATRONEN (met diverse molenaafbeeldingen) f 10,-

LESBRIEVEN OVER MOLENS (voor de jeugd) f 1,-

MOLENTEGELTJES en MOLENKAARSEN (Gouda) f 5,-

VERZILVERDE THEELEPELTJES met afbeeldingen van de molens:

"De Eolus" te Fransum, "De Lelie" te Eenrum, "De Vier Winden" te Pieterburen, "'t Witte Lam" te Zuidwolde, "Wilhelmina" te Noordehoogebrug en "Windlust" te Zandweer. Te koop op deze molens f 9,- per stuk.

